

EDEBÎ ESERLERDE BENZERLİKLER VE HACI İZZET PAŞA’NIN *MİRÂC-I FAHR-İ ÂLEM*’İNİN İSMAİL HAKKI BURSEVÎ’NİN *MİRACİYESİ* İLE OLAN İLGİSİ / BENZERLİĞİ: İNTİHAL MI, USUL MÜ?
SIMILARITIES IN LITERARY WORKS AND THE RELEVANCE/SIMILARITY OF HACI İZZAT PASHA’S *MİRÂJ-I FAHR-I ALAM* WITH ISMAİL HAKKI BURSEVİ’S *MİRACİYA*: PLAGIARISM OR METHOD?

HASAN ALİ ESİR

Prof. Dr, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

*Prof. Dr., Recep Tayyip Erdogan University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of Turkish Language and Literature*

hasan.esir@erdogan.edu.tr

 <https://orcid.org/0000-0002-0199-7266>

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature
TÜRKDED-9, Aralık -December 2024 Rize

Makale Türü-*Article Types* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 27.11.2024
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 12.12.2024
Sayfa-*Pages*: 1-35.

Atf/Citation: Esir, Hasan Ali, (2024), “Edebî Eserlerde Benzerlikler ve Hacı İzzet Paşa’nın *Mirâc-I Fahr-İ Âlem*’inin İsmail Hakkı Bursevî’nin *Miraciyesi* İle Olan İlgisi / Benzerliği: İntihal Mi, Usul Mü?” *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5/2: 1-35.

EDEBÎ ESERLERDE BENZERLİKLER VE HACI İZZET PAŞA’NIN
*MİRÂC-I FAHR-İ ÂLEM*İNİN İSMAİL HAKKI BURSEVÎ’NİN
MİRACİYESİ İLE OLAN İLGİSİ / BENZERLİĞİ: İNTİHAL Mİ, USUL MÜ?

*Prof. Dr. Hasan Ali ESİR**

Öz

Bir edebî eserde en önemli iki özellik, özgünlük ve güvenilirliktir. Özgünlük aynı zamanda güvenilirliği de beraberinde getirir. Sözde, özgünlük demek; daha önce söylenmemiş bir sözü söylemek ya da söyleneni sanat dairesi içinde yorumlayarak farklı biçimde söz alanına çıkarmaktır. Diğer bir ifadeyle eserin özgünlüğünü sağlayacak olan şeyin sanat dünyasına yeni bir şey katması, daha önce söylenmemiş olanı söylemesidir. Özgün edebî eser bu özelliklerdeki sözlerin bütünüdür. Bununla birlikte edebî eserlerde benzerlikler olabilmektedir. Şair, eserine vücut verirken örnek aldığı eser(ler) olabilir. Nitekim adaptasyon, ictibâs, nakîza, nazîre, taklîd, tazmîn gibi edebî sanatlar bunun sonucunda ortaya çıkmış ve sanat değeri taşımışlar; ait oldukları esere güzellik ve değer katmışlardır. Bu benzerlikler arasında intihâl ayrıca dikkat çekmiştir. Çünkü intihâlde “aşırma” vardır. Bu çalışmanın girişinde benzerliklerle ilgili bazı terimlerin izahı yapılmıştır. Daha sonra edebî eserlerde benzerlik konusu işlenmiştir. Ardından Hacı İzzet Paşa’nın *Mirâc-ı Fahr-i Âlem* ile İsmail Hakkı Bursevî’nin *Miraciye*’si arasındaki ilgi / benzerlik araştırılmış ve sonuçlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Miraç, mirac-nameler, Türk edebiyatında miraç, Hacı İzzet Paşa’nın *Mi’râc-ı Fahr-i Âlem*’i, İsmail Hakkı Bursevî’nin *Miraciye*’si.

SIMILARITIES IN LITERARY WORKS AND THE RELEVANCE/SIMILARITY
OF HACI IZZAT PASHA'S MİRAJ-I FAHR-I ALAM WITH ISMAİL HAKKI
BURSEVİ'S MİRACİYA: PLAGIARISM OR METHOD?

Abstract

The two most important features in a literary work are originality and reliability. Originality also brings reliability. In words, originality means saying something that has not been said before or interpreting the said word within the scope of art and bringing it to the field of speech in a different way. In other words, originality in a work of art is adding something new to the world of art and saying something that has not been said before. The original literary work is the whole of words with these characteristics. However, there may be similarities in literary works. A poet may take another/other work(s) as an example while creating his/her work. As a matter of fact, literary arts such as adaptation, ichtibas, nakiza, nazire, taqlid, and tazmin have emerged as a result of this and have an artistic value, adding beauty and value to the work which they belong to. Among these similarities, plagiarism also draws attention as plagiarism involves “theft”. In the introduction of this study, some terms related to

* Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
hasan.esir@erdogan.edu.tr.

similarities are explained. Then, the subject of similarity in literary works is discussed. Afterwards, Then, the relevance / similarity between Hacı İzzet Paşa's *Mirac-ı Fahr-i Âlem* and İsmail Hakkı Bursevi's *Miraciye* is examined and concluded

Keywords: Miraj, mirac-nameler, miraj in Turkish literature, Hacı İzzet Pasha's *Mirâc-ı Fahr-i Âlem*, İsmail Hakkı Bursevi's *Miraciye*.

I. Giriş¹

Edebî eserlerde birbirine benzerlik her zaman ilgi konusu olmuştur. Bunlardan en dikkat çekenlerden biri intihâldir. Benzerlikler çoğu kez sanat değeri de taşımışlardır. Daha önce İsmail Hakkı Bursevî'nin (öl. M 1725) 1709'da yazdığı *Miraciye*'sini geniş bir inceleme ile birlikte yayımlamıştık (XVIII. Yüzyılın Başında Yazılan Bir Miraciye: İsmail Hakkı ve Miraciyesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5(1), 1-39). Konu üzerinde çalışırken Hacı İzzet Paşa'nın (öl. M 1893) *Mi'râc-ı Fahr-i Âlem*² adlı manzum eserinin yarından çoğunun İsmail Hakkı Bursevî'nin *Miraciye*'sinden alındığını gördük. Binaenaleyh, konuyu araştırılmaya değer bulduk.

I.1. Benzerlikle İlgili Bazı Terimler

Adaptasyon: Bir şairin bir lehçede söylediği bir şiiri, başka bir şairin başka bir lehçede söylemesidir. Esasında adaptasyon bir çeşit ilham ve örnek almadır. Şeyh Galib (öl. M 1799) bu fikir ve ilham almayı “Esrârını Mesnevîden aldım / Çaldımsa da mîrî malı çaldım” beytinde “çalma” olarak ifade etmiştir (Sertkaya, 1999, s. 192). Türk Dil Kurumu ise adaptasyona “uyarlama” karşılığını vermiş ve uyarlamayı da beş farklı şekilde anlamlandırmıştır. Bunlardan konumuzla daha ziyade ilgili olanlar şu ikisidir: “Bir eseri çevrildiği dilin, konuşulduğu toplumun yaşayışına, inançlarına uydurma.”; “Edebî eserleri, sinema, tiyatro, radyo ve televizyonun teknik imkânlarına uygun duruma getirme; adapte etme.” (“Türk Dil Kurumu Sözlükleri”, 2024, uyarlama).

İntihâl: “İntihâl” kelimesi edebiyat terimi olarak “birinin yazısını veya şiirini kendisinin gibi gösterme” şeklinde tarif edilmiştir. İntihal, başkasına ait orijinal bir şeyi kendisine mal etmedir. Bu bir sanat eseri, bir yapının planı olabileceği gibi filolojik kelime okuma ve açıklamaları veya bir edebî eser de olabilir (Sertkaya, 1999, s. 192). Bir başka ifadeyle şair ve yazarın kendisinden önceki bir şair ve yazarın ifade ettiği anlamı, ifade edildiği lafzı ile birlikte almasıdır. Lafız ve mananın hiçbir değişiklik yapılmadan alınmasına “nesih” ve “intihâl” denir (Saraç, 2007, s. 271).

¹ Makaleyi hazırlarken görüşlerinden ve katkılarından yararlandığım kıymetli meslektaşım Sayın Prof. Dr. Âdem Ceyhan'a çok teşekkür ederim.

² Eserin içinde bulunduğu yazmada ne zaman yazıldığına dair bir tarih mevcut değildir (Ceyhan ve Şığva, 2019, s. 882).

Kopya: Bir şeyin kopyası intihâl sayılmaz. Kopya kopyadır. İntihalde esas ise orijinali sahiplenmedir (Sertkaya, 1999, s. 192).

Müstensih veya musannif yanılmaları: Bunları da intihâlin dışında tutmak gerekiyor. Mesela kaynaklarda Figanî'ye (öl. M 1532) ait olarak geçen bir kaside *Fuzûlî Divanı*'nın baskılarında yer almıştır. Yazmalarda yer almayan bu kasidenin musannifler tarafından *Fuzûlî Divanı*'na sehven dâhil edildiği söylenebilir (Sertkaya, 1999, s. 192).

Nakîza: Bir başka şairin şiirine ondaki düşüncelerin aksi istikametinde olmak şartıyla şiir yazmaktır. Nakîza, bu yönüyle nazîreden ayrılır. Nazîre, model alınan şiirle aynı yönde düşünceler içermelidir (Saraç, 2007, s. 273).

Nazîre: Bir şairin şiirine aynı vezin ve kafiyede yazılmış olan benzer bir şiirdir. Nazîre, bir şiirin beğenildiğini, saygı duyulduğunu ifade eder (Saraç, 2007, s. 272). Bâkî (öl. M 1600), nazîreyi küçümser, taklit şiir olarak görür ve kendi şiirine kimsenin nazîre diyemeyeceğini söyler: “Nazm-ı rengînüme kim vâsf-ı leb-i dil-berdür / Diyemez kimse nazîre katı rengîn-terdür” (Küçük, 1994, s. 216, g. 189/b.1). Buna mukabil nazîrenin öyle kolay bir iş olmadığını Şeyh Galib, *Hüsn ü Aşk*'ında “Engüşt-i hatâ uzatma öyle / Beş beytine bir nazîre söyle” (Doğan, 2002, s. 404, b. 2016) beytinde dile getirmiştir.

Taklîd: Taklidin çeşitli anlamları bulunmaktadır: Belli birine veya bir şeye benzemeye veya benzetmeye çalışma. Hareketlerini bir şeye veya bir kimsenin hareketlerine benzeterek onun davranışlarını, sözlerini tekrarlayıp eğlenme, alay etme. Bir şeyin kendisine benzeyen sahtesini yapma. Bir şeye benzetilerek yapılmış (sahte şey). Tasavvufta; hâl ve makam ehlinin sözlerini söyleme, fakat huyları ile huylanmama, onlar gibi olgun olmadığı hâlde olgun görünmeye çalışma (“Kubbealtı Lugatı”, t.y.).

Tazmîn-İktibas: Lügat anlamı bir şeyi bir şeyin içine koymak ve gizlemek olan “tazmin”, bir şairin şiirinden bir parçayı (bir mısra, beyit veya iki beyit) kendi şiirinin içinde zikretmektir. Bu alınan ibarede değişiklik yapılmasına müsamaha ile bakılmıştır. Tazmîn'in iktibâstan farkı, iktibâsta alıntı yapılan sözün, ayet ve hadis, tazminde ise şiir olmasıdır (Saraç, 2007, s. 280).

Telmîh: Lügat anlamı bir şeye kısaca, göz ucuyla bakmak demek olan “telmîh”, bir söz içerisinde kıssaya, efsaneye, tarihî bir hadiseye veya bir ayete, hadise, meşhur bir atasözüne, bir inanışa işaret etmektir. “İktibâs” ve “îrâdimesel” ile aralarındaki fark; iktibâsta ayet ve hadisin bizzat ibaresinden alıntı yapılması, îrâdimeselde ise bir atasözünün az çok bir değişiklikle alınmasıdır (Saraç, 2007, s. 282).

Tevârüd: İki şairin birbirinden habersiz olarak aynı şiiri söylemeleridir (Saraç, 2007, s. 272). Söylenen şiir bir mısra ya da beyit kadar olmalıdır.

II. Edebî Eserlerde Adaptasyon ve İlham

II.1. Adaptasyon (Uyarılma): Edebî eserlerde benzerliklerin çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan bazılarının neler olduklarını yukarıda zikrettik. Bazı benzerliklerin bilinçli mi yoksa eser oluşturulurken kendiliğinden mi ortaya çıktığı tartışılacak bir konudur. Ancak bazıları da vardır ki bilinçli bir çabanın ürünüdürler. Bunlardan biri, yazarların başka eserlerden yararlanmalarıdır. Kendine güvenen bazı

şairler, eserlerinde kimlerden yararlandıklarını söylemişlerdir. Mesela Mevlevî olan Şeyh Galib *Hüsn ü Aşk*'ında "esrâr"ını (sırlarını, hikmetlerini) *Mesnevî*'den aldığını iftiharla söylemiş ve bunu, "mîrî malı çalmak" olarak değerlendirmiştir: "Esrârını *Mesnevî*den aldım / Çaldımsa da mîrî malı çaldım" (Doğan, 2002, s. 406, b. 2020). Belli bir çabanın ürünü olan benzerliklerden biri adaptasyondur. Adaptasyonun en güzel örneklerinden birini kanaatimizce Lâmiî Çelebi (öl. M 1532) vermiştir. Lâmiî Çelebi, Ali Şîr Nevaî'nin (öl. M 1501) *Ferhâd u Şîrîn*'ini Anadolu Türkçesine ilavelerle adapte ederken "üstâd" olarak gördüğü Nevaî'yi baştan sona "taklîd" ettiğini söylemiştir. Bunu yaparken de Nevaî'den bazı beyitleri aynen aldığını, bazılarında değişiklikler yaptığını, nihayet hiç kimsenin el uzatamadığı güzel sözleri topladığını ve yeri geldikçe üslupta değişiklikler yaptığını belirtmiştir: Egerçi kıssai itmekde temhîd / Ser-â-ser eyledüm üstâda taklîd // Murâdından geh itdüm hüsn-i ta'bîr / Gehî gösterdüm üslûbında tagyîr // Dil ü cân olmagın hüsnine vâlih / Getürdüm ba'zı ebyâtın bi-'aynih // Velî her sözde itdüm yüz hüner fâş / Kim anı görse üstâd ide şâbâş // Sahun sevkinde san'atlar kılup harc / Hezârân nükte-i nagz eyledüm derc (Esir, t.y.-a) (b. 927-931).

Bu konuda "Bursalı Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd u Şîrîn*'inin Ali Şîr Nevaî'nin *Ferhâd u Şîrîn*'i ile Mukayesesi" başlıklı makalemizde şu tespitlerimiz olmuştur:

Lâmiî, eserindeki bazı beyitleri Nevaî'den aynen almıştır. Bu beyitlerde çoklukla lehçe / şive farklarından kaynaklanan ses değişiklikleri bulunmaktadır; kelime farkları ise azdır. Mesela baş taraftaki tevhid manzumesinde Nevaî'de geçen: Ta 'âlâ'llâh ni Hayy u Kâdir-i pâk / Ki 'âkl-ı kül anga dip mâ-'arefnâk (II/23) beyti Lâmiî'de: Te 'âlâ şânuhû zî-kâdir-i pâk / Ki 'âkl-ı kül çağırur mâ-'arefnâk (I/ 172) şeklindedir. Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb bölümünde Nevaî'de: Kalem berg-i gül ü nesrînga sürmek / Rakam Ferhâd ile Şîrînga sürmek (VIII/10) beyti Lâmiî'de: Kalem berg-i gül ü nesrîne çekdüm / Rakam Ferhâd ile Şîrîne çekdüm (VIII/923) şekline dönüşmüştür. Bu konudaki diğer örneklerin bir kısmı şunlardır: Nevaî: Min oldum ol tingiz kim gevheri yok / Veyâ ol ot ki aning ahkeri yok (XII /31), Lâmiî: Ben oldum ol deniz kim gevheri yok / Ve yâ şol od ki anun ahkeri yok (XII /1337); Nevaî: Zihî hasret ki min yıllar yutub kan / Bolup Çîn ü Hitâ mülkide hâkân (XII/34), Lâmiî: Zihî hasret ki ben yıllar yudup kan / Olam Çîn ü Hitâ milkine hâkân (XII /1339); Nevaî: Mahabbet nûrı alında hüveydâ / Cemâlinde vefâ tigrâsı peydâ (XII/60), Lâmiî: Mahabbet nûrı alında hüveydâ / Cemâlinde vefâ tigrâsı peydâ (XII/1364); Nevaî: Ki kılğay tört 'âlî kasr bünyâd / Bolup her fasl bir kasr içre Ferhâd (XIV/37), Lâmiî: Ki kıla dört 'âlî kasr bünyâd / Ola her fasl bir kasr içre Ferhâd (XIV/1542); Nevaî: Havâ dagı bulutdın kiydi sincâb / Bulut dagı havâga saçtı sîm-âb (XVII/94), Lâmiî: Havâ dahı bulutdın geydi sincâb / Bulut dahı havâdan saçdı sîm-âb (XVII/1949); Nevaî: Tecemmül hadd u imkândan füzûnrak / Ne kim kılsam gümân andın füzûnrak (XVIII/47), Lâmiî: Tecemmül hadd-i imkândan ziyâde / Ne kim kılsam gümân andan ziyâde (XVIII/2045); Nevaî: Felek pîli seherden çekse hortum / Kaşında peşşe hortûmınca ma'lûm (XVIII/57), Lâmiî: Felek pîli seherden çekse hurtûm / Katunda peşşe hurtûmınca ma'lûm

(XVIII/2053); Nevaî: *Karanlıkdın yüzi şâm-ı melâmet / Uzunlukdın boyı rûz-ı kıyâmet* (XXIII/54), Lâmiî: *Karanlıkda yüzi şâm-ı melâmet / Uzunlukda boyı rûz-ı kıyâmet* (XXIII/2681). Bu şekilde Nevaî'den aktarılan beyitleri eser boyunca görmek mümkündür (Esir, 2014, ss. 46-48).

Aynı çalışmamızda her iki eserdeki Ferhâd'ın doğumunun anlatıldığı bölümün nesir başlığındaki benzerliğe dikkat çekmiştik:

“Bu dîbâ-yı Çînî yüzün Hitâyî-sâz nakşlar bile münakkaş kılmak ve ol Hitâyî nakşlarını Mânevî tirâz güller bile dil-keş bizemek ve bu gülistân sahnında hâkân-ı Çîn mesned-i ihtîşâmın yaymak ve anıng ihtîşâmı hadîkası neseb gülî ve ferzend mîvesidin özge cemî'-i ezhâr ve fevâkih bile müzeyyen irkenin aytmak ve derd bâğı goncesi ve belâ çemeni şikûfesi ya'nî şeh-zâde Ferhâd'ning 'adem şebistânıdın vücûd gülşeniga kilgenin kalem bülbülü tilidin sayramak (XII).” Aynı bölüm Lâmiî'de: “Bu dîbâ-yı Çînî-etbâkın, Hittayî-sâz nakşlar ile münakkaş idüp, reşk-i gülzâr eylemekdedür. Ve ol Hittayî-nakşların evrâkın, Mânevî-tirâz güller ile dil-keş düzüp, zeyn-i bahâr kılmakdadur. Ve bu büstân-ı dilsitân sahnına hâkânî-bisâtlar ve sultânî-simâtlar salup, meclis için ma'delet-i cihân-bânî ezhâriyle ve mekremet-i kâmrânî esmâriyle müzeyyen itmekdedür. Ve gülistân-ı derd ü belâ goncesi ve çemenistân-ı mihnet ü 'anâ üşkûfesi, a'nî şeh-zâde Ferhâdun 'adem şebistânından vücûd gülistânına geldüğine bülbül-i hâme dilinden efsâne-i 'âşıkâne itmekdedür (XII).” (Esir, 2014, s. 53).

Lâmiî Çelebi'nin *Ferhâd u Şîrîn*'inde yukarıdaki nesrin devamındaki manzum bölüm Nevaî'den ilavelerle adapte edilmiştir:

Bu Çînî hullega bolgan rakam-keş / Yüzün bu tarh ile kıldı münakkaş // Ki Çîn mülki ki reşk-i nakş-ı Çîndür / Sevâdi gayret-i huld-ı berîndür // Şehi irdi mu'azzam hânı anıng / Dime hânı anıng hâkânı anıng (XII/1-3). Lâmiî, manzum bölümlere doğrudan Nevaî'nin beyitleri ile başladığı gibi bazen, burada olduğu gibi, kendi beyitleriyle başlıyor: Gel iy 'arş-âşiyân tâvûs-ı zî-bâl / Ki'rem güldestesindendir sana bâl // Niçe tâvûs 'Ankâ-yı cihânsın / Degül 'Ankâ Hümâ-yı lâ-mekânsın // Hakâyık seyridür mi'râc-ı pâyen / Sa'âdet tâcıdur âfâka sâyen (XII/1284-1286). Lâmiî ancak 15. beyitten sonra Nevaî'nin yukarıdaki beyitlerine gelir. Beyitler Nevaî'ninkilerden biraz farklıdır: İden tahrîr bu çînî-harîri / Bu yüzden kıldı resm-i dil-pezi / Hitâ milki ki hâki müşk-i Çîndür / Sevâd-ı dîde-i çarh-ı berîndür // Var idi bir mu'azzam hânı anun / Dü-âlem bende-i fermânı anun (XII/1299-1301). Bu farklılığa rağmen beyitlerin Nevaî'den alındığı açıktır. Yine aynı manzumede her şeye sahip Çîn hakanının bir erkek çocuk arzusu, yine biraz farkla, her iki eserde şöyle anlatılmaktadır: Sadef yok bahr ara ger bolmas incü / Anı bil bir nihâyetsiz acı su (AŞN) // Deniz kim yokdur asdâfında lûlû / Anı bil bir nihâyetsiz acı su (LÇ) // Ni acı su ki mest-i vahşet-âyîn / Lebide kef yüzide mevedin çîn (AŞN) // Niçe su mest-i dil şûrîde-âyîn /

Lebinde kef yüzünde mevcden çîn (LÇ) // Çemende serv bes ra'nâ şecerdur / Yok andın nef' çünkim bî-semerdür (AŞN) // Çemende serv gerçi hoş şecerdür / Ne nef'i var anun çün bî-semerdür (LÇ) // Yagındın ger bulut tigürmese sûd / Havâda ol hemân u bir kalın dûd (AŞN) // Bulut kim andan irmez 'âleme sûd / Hevâ üze anı bil âteşîn-dûd (LÇ). Bu beyitleri eser boyunca görmek mümkündür (Esir, 2014, ss. 54-55)³.

Yukarıda adaptasyona verilen karşılıklardan birinin; “Bir şairin bir lehçede söylediği bir şiiri, başka bir şairin başka bir lehçede söylemesi.” olduğunu belirtmiştik. Buna göre Lâmiî Çelebi'nin yaptığı iş tam da budur. Lâmiî Çelebi, ayrıca “Ser-â-ser eyledüm üstâda taklîd” mısraında dediği gibi, “taklîd”i adaptasyon yerine kullanmıştır.

II.2. İlham (Esin): Kimi edebî eserler ilham sonucu üretilmişlerdir. İlham, etkilenmedir. Etkilenmenin en güzel örneklerinden birini Süleyman Çelebi'nin (öl. M 1422) *Vesîletü'n-necât*’ında görürüz (telif tarihi M 1409). Daha yaygın adıyla *Mevlid* olarak bilinen eserin pek çok beytinin Âşık Paşa'nın (öl. M 1332) *Garîb-nâme*'sinden (telif tarihi M 1329-30) geldiğini muhterem hocam Prof. Dr. Kemâl Yavuz tespit etmiştir:

Süleyman Çelebi de Âşık Paşa'dan etkilenen şairlerimizin başında gelmektedir. Mevlid veya Vesîletü'n-necât adlı eserine Garîb-nâme'den pek çok beyit alır. Ayrıca beyitleri söyleyiş ve mana yönü ile derinleştirip zenginleştirir. Aldığı beyitlerin çoğu zaman ikinci mısralarını değiştirmiştir. Kısaca söylemek gerekirse; Süleyman Çelebi, Mevlid'ini yazarken Garîb-nâme'den yüzün üzerinde beyit almıştır. Şimdi şu beyitlere bakalım; Allah adın eytlüm evvel ibtidâ / Andan oldu ibtidâ vü intihâ I/1, s. 13, b. 10⁴ // Allah adın zikr idelüm evvelâ / Vâcib oldu cümle işde her kula M.1 // Cümle âlem yog-iken ol var-ıdı / Şöyle eksüksüz ganî Cebbâr-ıdı I/1, s. 15, b. 1 // Cümle âlem yog-iken ol var idi / Yaradılmışdan ganî Cebbâr idi M. 28 // Ol ki Hak evvel yaratdı âlemi / Âlem içinde kopardı Âdem'i I/1, s. 71, b. 2 // Hak taâlâ çün yaratdı Âdem'i / Kıldı âdemle müzeyyen âlemi M.119 // Birdür ol birliğine şek yok-durur / Andan artuk dünyada tek yok-durur I/1, s. 151, b. 10 // Birdür ol birliğine şek yok-durur / Gerçi yanlış söyleyenler çok-durur M.26 // Ol toğıcak bütler oldu ser-nigûn / Bütperestler kamusu oldu zebûn II/2, s. 849, b. 2 // Ol gice hep putlar oldu ser-nigûn / Cânına şeytânun urıldı düğün M.261 // İşid imdi Mustafâ mi'râcını / Hulleden tonı vü nûrdan tâcını II/2, s. 495, b. 1 // İşit imdi Mustafâ mi'râcını / Niçe urındı saâdet tâcını M.346 // Tur oturma bin buraka gel berü / Çıkırsın nüh felekden yokarı II/2, s. 495, b. 7 // Tur berü gel yâ Muhammed tîz didi / Kim seni Hak hazretine

³ Bu bölümde beyit numaraları Hasan Ali Esir, *Lâmiî Çelebi-Ferhâd ile Şîrîn* (<https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78413/mesneviler.html>) ve Gönül Alpay-Tekin, 1994. *Ali Şîr Nevâî, Ferhâd ü Şîrîn*, İnceleme-Metin, ss. I-XII+1-515, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 515'e göredir. Konu ile ilgili geniş bilgi için bk. (Esir, 2014, ss. 40-62).

⁴ *Garîb-nâme*'den alınan beyitlerin me hazları tarafımızdan güncellenmiştir. Me haz kısaltmaları için bk. Kısaltmalar bölümü.

ündedi M.354 // Uşbulardur bu iki rek'at namâz / Nüh felek ehlindeki kılınan niyâz // Cümle gök ehlindeki nâz u niyâz / Geldi uş oldu iki rek'at namâz II/2, s. 521, b. 8 ve II // Anların her tâ'atın ol Bî-niyâz / Cem idüp bir yire ad urdı namâz M.378 (Yavuz, 2007, ss. 67-68).

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'inde Darîr'den de (XIV. yüzyıl) izler bulunmaktadır. Süleyman Çelebi ile hemen hemen aynı zamanlarda yaşayan Erzurumlu Mustafa Darîr *Sîretü'n-Nebî* adlı eserinde (telif tarihi M 1388), Peygamber'in doğumu için uzun bir manzume yazmıştır. Üç bentten meydana gelen bu şiir her ne kadar vezin bakımından ayrılırsa da, anlam bakımından *Mevlid*'e tesir ettiği açıktır (Yavuz, 2007, s. 71).

Bu bağlamda tercüme-telif eserlerin de ilham sonucu veya bir ihtiyacı karşıladıkları için üretildiklerini söylemek gerekir. Çünkü tercüme edenin tercüme ettiği esere karşı ilgisi, beğenisi, esini olmalıdır. Yoksa neden bu faaliyet yapılsın?.. Bu açıdan bakıldığında adaptasyon, ilham ve tercüme arasında sıkı bir bağ olduğu anlaşılır. Türk Dil Kurumunun adaptasyona verdiği karşılıklardan biri; “Bir eseri çevrildiği dilin, konuşulduğu toplumun yaşayışına, inançlarına uydurma.”dır. Bu duruma örnek olacak eski Türk edebiyatında pek çok tercüme-telif eser mevcuttur. Bunlardan biri Gülşehrî'nin (öl. M 1317'den sonra) *Mantıku't-tayr*'ıdır. Miladi 1317'de telif edilen eser, aynı adı alması bakımından Attar'dan (öl. M 1221) tercüme gibi görünse de tam bir tercüme değildir. Attar'dan yalnız yedi hikâye tercüme edilmiş, diğer hikâyeler Sadî'nin (öl. M 1292) *Gülistân*'ından (telif tarihi M 1258), Mevlânâ'nın (öl. M 1273) *Mesnevî*'sinden (telif tarihi M 1268) ve başka kaynaklardan alınmıştır. Gülşehrî kendisi de hikâyeler yazmıştır (Yavuz, 2007, s. 65).

Prof. Dr. Âdem Ceyhan, XIX. yüzyıl yazarlarından Harputlu Yusuf Şükrî'nin (öl. M 1876) İsmail Hakkı Bursevî'den etkilendiğini tespit etmiştir. Onun miladi 1863 yılında yazdığı *Rumûzü't-tevhîd* adlı mensur eserinde yer alan, “Fakr-ı zâtî acz-i aslî hasb-i hâlimdir benim / Âyet-i belvâ vü zarrâ hoş makâlimdir benim” beyti ile başlayan manzumesinin Bursalı İsmâil Hakkı'nın *Tuhfe-i Hasekiyye* adlı kitabında bulunan gazelinden (Bursalı İsmâil Hakkı, *Tuhfe-i Hasekiyye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Ktp. Belediye Yazma K. 490, vr. 206^a) çokça tesirler taşıdığını ve ona nazire gibi göründüğünü söylemektedir (Ceyhan, 2021, s. 580). Prof. Dr. Âdem Ceyhan; Yusuf Şükrî, İsmâil Hakkı Efendi'nin Sultan III. Ahmed sarayında serhasekiyan olan Tûbâzâde Mehmed Ağa için Miladi 1720-21 yılında yazdığı bu mensur Türkçe kitabından hayli iktibâs ve nakilde bulunduğunu da söylemiş (Ceyhan, 2021, s. 584) ve her iki eserden örnekler vermiştir. Bunlardan biri şöyledir:

“Zîrâ sultân halîfe-i Hak'dır. Yani adlde nâib-i Hak'dır. Anun-çün hutebâ menâbirde خليفة العالم diyü- vasf ederler. Ve bir kimse 'Kur'ân ile bitmeyen iş, sultân ile biter' demek câ'izdir. Zîrâ kahr-ı sultân olmadıkça, ahkâm-ı şer'iyeye icrâ olunmaz. Bu sebebdendir ki, umûr-ı âmme için taraf-ı sultândan müekkeller tâyin olunmuşdur ki, halkı unfla muâheze ederler. Mâa hâzâ ol umûr, Kur'ân'ın tekâlifidir. Feemmâ insânın ekseri merdüm-i bi't-tab' olmadıklarından, ihtiyârlariyle hıdmet etmezler, belki darb ü zecre muhtâclardır. Bu cihetden bî-namâzları ve ehl-i meyhâneyi ve gayrıyı muâheze lâzımdır; tâ ki mütenebbih

olalar ve bir dahi fisk u fücûra avdet etmeyeler.” (İ) // “Sultân-ı âzam adlde nâib-i Hak olduğundan, hutebâ menâbirlerde العالم خليفة الله فى العالم diye vasf ederler ve bir kimse ‘Kur’ân ile bitmeyen iş, sultân ile biter’ demek câ’izdir. Zîrâ kahr-ı sultân olmadıkça, ahkâm-ı şer’iyye icrâ olunmaz. Bu sebebdendir ki, umûr-ı âmme için taraf-ı sultândan müekkeller nasb ü tâyîn olunmuşdur ki, halkı unfla muâheze ederler. Mâa hâzâ ol umûr, Kur’ân-ı mübînin tekâlifidir. Zîrâ insânın ekseri merdüm-i bi’t-tab olmadıklarından, ihtiyârlarıyla hizmet ve inkıyâd etmezler, belki darb ü zecre muhtâclardır. Bu ecluden bînamâzları ve ehl-i meyhâneyi ve gayrılarını muâheze lâzımdır. Tâ ki mütenebbih olalar ve bir dahi fisk u fücûra avdet etmeyeler (Y) (Ceyhan, 2021, s. 585).

Edebî eserler arasında konu benzerlikleri de bulunabilmektedir. Diyarbakırlı Halîlî’nin (öl. M 1485) *Fürkat-nâme*’si ile Bursalı Hâmîdî-zâde Celîlî’nin (öl. M 1569) *Hecr-nâme*’sini Prof. Dr. Orhan Kemâl Tavukçuoğlu bu açıdan değerlendirmiştir. Halîlî 1319 beyitten mürekkep *Fürkat-nâme* mesnevisini 1471-72’de tamamlamıştır (Tavukçu[oğlu], 2008, s. 53). Celîlî de hamsesinin dördüncü mesnevisi olan ve 485 beyitten ibaret *Hecr-nâme*’sini (makalede 483 beyit olduğu söylenmiş) 1509-10 yılında yazmıştır (Ayan, 1986, s. 156). *Fürkat-nâme* ile *Hecr-nâme*’yi karşılaştıran Prof. Dr. Orhan Kemâl Tavukçuoğlu, her iki eserde konu akışına göre benzerlikleri tespit etmiş ve *Hecr-nâme*’nin orijinal bir eser olmadığı, *Fürkat-nâme*’nin eksik bir kopyası olduğu kanaatine varmıştır (Tavukçu[oğlu], 2004, ss. 106-113). Her iki eser tarafımızdan incelenmiş olup (*Fürkat-nâme* ve *Hecr-nâme*) bire bir alıntı beyit(ler)e rastlanmamıştır.

III. İntihal (Aşırma)

Edebî eserlerde bir de intihâl vardır. İntihal ya da aşırma, müellifin haberi olmadan sonradan müstensihlerin başka eserlerden aşırtdıkları beyitleri o eserin üretilen nüshasına sokmalarıdır. İntihalde de etkilenme / beğenme olduğunu söylemek gerekir. Fahrî’nin (XIV. yy.) *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisinden (telif tarihi M 1367) bazı beyitlerinin Şeyhoğlu Mustafa’nın (öl. M 1414?)⁵ *Hurşîd-nâme*’sine (telif tarihi M 1387) sokulması, bunun açık bir örneğidir. *Hurşîd-nâme* üzerine bir tanıtım yazısı yazan muhterem hocam Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk bu hususta şu tespitleri yapmıştır:

Bibliothèque Nationale nüshası (P) Hüseyin b. Dâvûd adlı bir müstensih tarafından h. 882 (= m. 1478)’de harekeli bir nesihle, her sahifeye 13 satır gelecek şekilde tertib edilmiş 303 varaktan ibârettir. Eser, adı geçen kütüphanenin Türkçe el yazmaları bölümünde 314 numarada kayıtlıdır. Öyle anlaşılıyor ki, P nüshası müstensihi Hüseyin b. Dâvud ya da kendisinden önceki kâtiplerden birisi, Hurşîd-nâme’yi istinsâh ederken aklı sıra bazı beyitlerde keyfi düzeltmelerde bulunmuş, bazen de eline geçirdiği Fahrî’nin Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinden hoşuna giden kısımları Hurşîd-nâme’ye aynen nakletmiştir. P nüshasında görülen ve eskilerin “sirkat-i şî’r” dedikleri bu sahtekârlığı Hurşîd-nâme müellifinin yapmış olabileceğini düşünmek dahî yersizdir. Zîrâ beyitleri Şeyhoğlu çalmış olsaydı

⁵ Prof. Dr. Hüseyin Ayan, Şeyhoğlu’nun ölüm tarihini 1401 olarak vermektedir (Ayan, 1979, s. 10).

bunları eserine böylesine acemîce yerleştirmeyeceği gibi, kendisi bu gibi basitliklere ihtiyaç duymayacak ve tenezzül etmeyecek derecede kuvvetli bir şâirdir (Şentürk, 1993, ss. 356-357).

Prof. Dr. Ahmet Atillâ Şentürk bu tespitlerden sonra P nüshasındaki intihâlleri baştan itibaren sıralamış, intihâllerden kaynaklanan metindeki tutarsızlıklara dikkat çekmiştir (Şentürk, 1993, ss. 357-359). Şentürk, 150'ye yaklaştığını söylediği bu sahte beyitlere örnekler de vermiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:

[SHF] b. 419: Çü emr itdi hudâ-vend-i ser-efrâz / Hemân-dem kıldı kem-ter kul ser-âgâz, krş. Çü emr itdi hudâvend-i ser-efrâz / Hemân-dem kıldı kem-ter kul ser-âgâz (FHS, b. 130); [SHF] b. 420: Ki dâim şehriyâr u kâm-rân bâş / Tü sâhib-devletî şâh-ı cihân bâş, krş. Ki dâyim şehriyâr-ı kam-rân bâş / Be-sâhib-devletî şâh-i cihân bâş (FHS, b. 131); [SHF] b. 421: Mebâdânî çü heft iklim râ dûr / Gubâr-ı çeşm-i zahm-ı devletîdür, krş. Mebâdâ bî-tu heft iklim râ nûr / Gubâr-ı çeşm-i zahm ez devletet dûr (FHS, b. 132); [SHF] b. 422: Hezârân hâcet-i şâh revâ bâd / Hezârân sâl der-şâhi bekâ bâd, krş. Hezâret hâcet ez şâhî revâ bâd / Hezârân sâl der şâhî bekâ bâd (FHS, b. 133); [SHF] b. 423: Çü Hurşîd dâstânın dinledi şâh / Olur şîrîn sözinden cümle âgâh, krş. Çü Hüsrev dâstânın dinledi şâh / Olur şîrîn sözinden cümle âgâh (FHS, b. 134) (Şentürk, 1993, ss. 359-360)⁶.

Özgün eserde olmayan ithal beyitlere Muhammed'in (XV. yy.) 1467'de tamamladığı manzum *Sîref*'te de rastlıyoruz (Esir, 2021, s. 135). *Hurşîd-nâme*'ye benzer bir yöntemle *Sîref*'e de beyitler sokulmuştur (*Sîref*'in pek çok nüshasında çıkarılan beyitler ve bölümler de vardır.). Eser üzerinde yaptığımız çalışmada bu konudaki tespitlerimizin bir bölümü şöyledir:

Sîret oldukça hacimli bir eser olup eldeki tüm nüshalarında ekleme ve çıkarma bölümler ve beyitler bulunmaktadır. Bu ekleme ve çıkarmaların tam tespiti mevcut nüshalarla mümkün görünmemektedir. Ancak eserin sonunda konu ve üslup bakımından tek kalemde çıktığı izlenimi veren toplam 63 beyitten oluşan iki kısım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; müellifin "Hezârân biş şükür el-hamdüli'llâh / Ki tevfiik virdi ben kulına Allâh (B 417^b/b. 14 // MC 491^a/b. 6)" beyti ile Allah'a şükrettikten sonraki "Gönül gel bezm-i 'ışka cân-fişân ol / Bırakgıl benligünî külli cân ol (B 417^b/15 // MC 491^a/7)" beyti ile başlayan 31 beyittir. Dikkat edilirse ilk beyitte söylenecek sözler tamamlanmış ve bundan duyulan mutluluk şükürle ifade edilmiştir. Fakat devamındaki beyit ile ayrı bir bahis açılmış ve gönle seslenilmiştir. Bu, insicamı bozmaktadır. Nitekim bu 31 beyitten sonra "Aklum irdükce dürişdüm söyledüm / Türk dilince Sîreti nazm eyledüm (B 418^b/8 // MC 492^a/10)" beyti gelmektedir. Aradaki 31 beyit çıkarıldığında konu ve anlatım bütünlüğünün sağlandığı görülüyor. Müellif daha sonra "Bu Muhammed hakkına kim bir du'â' / Kılrsa on

⁶ Bu konuda geniş bilgi için bk. (Şentürk, 1993, ss. 355-365).

rahmet ide aña Huzâ // Bir du'â-y-ıla beni kim ki aña / Rahmet itsün Tengri lütfından aña (B 419^a/11,12 // MC 493^a/4,5)” beyitleri ile adını söylemiş ve kendisine dua edilmesi dileği ile sözlerini tamamlamıştır. Yani söyleyeceklerini söylemiş ve eserini bitirmiştir. Bundan sonra gelen ve “*Gel uyan bu nefis hâbından gönül / Geç bu dünyânun harâbından gönül (B 419^a/13 // MC 493^a/6)*” beyti ile başlayan 32 beyit daha bulunmaktadır. Bu kısım âdetâ pişmiş aşa su katılmış, yeniden gönle seslenilmiş, nefis uykusundan uyanmak gerektiğinden, dünyanın vefasızlığından, ilmin öneminden ve faziletinden bahsedilmiştir. Bu kısım da “*Her ki diler bu du'âda bulına / Fâtîha ihsân ide ben kulına // Bu nüsha issine olsun mübârek / Dileğin hâsıl itsün Hak Tebârek // Tağrı rahmet eylesün ol cân-içün / Kim okuya Fâtîha yazan-içün (MC 494^a/8-10)*” beyitleri ile tamamlanmıştır. Bu beyitler, az önce zikrettiğimiz (B 419^a/11,12 // MC 493^a/4,5) beyitlerin büyük oranda tekrarı olup klasik mesnevi tarzında olmayan ikinci bir dua / bitiriş beyitleridir (Esir, 2021, s. 148)⁷.

Bu konudaki bir başka intihâl örneği de Sevdâ’î’nin (öl. M XVI. yy.) *Kıssa-i Leylî Birle Mecnûn*’udur. Miladi 1514’de telif edilen eser üzerinde araştırma yapan Prof. Dr. Cemal Bayak, *Kıssa-i Leylî Birle Mecnûn*’undaki 132 beytin Fuzûlî’nin (öl. M 1556) *Leylâ vü Mecnûn*’undan (telif tarihi M 1535) aynen veya kısmen değiştirilerek alındığını tespit etmiştir. Fuzûlî gibi bir şairin kendisinden bir müddet önce yaşamış olan Sevdâ’î’den beyit aşırma gibi bir yola tevessül etmeyeceğini belirten Cemal Bayak, eldeki tek nüshadan hareketle çalışmasında bu benzer beyitlerin Sevdâ’î’nin eserine daha sonra müstensih tarafından katıldığına hükmetmiştir. Bayak, çalışmasında Sevdâ’î’ ve Fuzûlî’nin eserlerindeki aynı-benzer beyitlerin beyit numaralarını vermiş ve detaylı bir değerlendirme yapmıştır (Bayak, 2018, ss. 69-79). Biz her iki eseri tanık göstererek bu benzer beyitlerden örnekler veriyoruz:

Gün gözgüsün eyleyen mücellâ / Dün turrasın eyleyen mutarrâ (F, b. 1858) // Şeb zulmet iden be-sun’ peydâ / Gün gözgüsün eyleyen mücellâ (S, b. 11) // Bir saf kız oturdu bir saf oğlan / Cem’ oldı behişte hûr u gılmân (F, b. 560) // Bir saf kız oturdu bir saf oğlan / Cem’ oldı bihişte hûr u gılmân (S, b. 202) // Gördi ki bir âfet-i zemâne / Misli dahı gelmemiş cihâna (F, b. 583) // Gördi ki bir âfet-i zamâne / Misli dahı gelmemiş cihâna (S, b. 222) // Bir dilber-i serv-kadd ü gül-rûy / Serv-i hoş-rû gül-i semen-bûy (F, b. 584) // Bir dilber-i serv-kadd ü gül-rûy / Serv-i hoş-rû gül-i semen-bûy (S, b. 223) // Şîrîn lebi menşe’-i letâfet / Ra’nâ kadi durdugiyle âfet (F, b. 585) // Şîrîn leb[i] menşe’-i letâfet / Ra’nâ kadi turdugiyle âfet (S, b. 224) // Zibâ kaşı nergis-i pür-efsûn / Zibâ kaşı nergis üzreki nûn (F, b. 587) // Şehlâ gözi nergis-i pür-efsûn / Zibâ kaşı yay özi çün nûn (S, b. 225) // Hüsni güli lâle-i şafak-fâm / Zülfi hamı lâle üzreki lâm (F, b. 588) // Hüsni-i güli lâle-i şafak-fâm / Zülfi hamı lâle üzreki lâm (S, b. 226) // Bir gözgiye ger açup gözini / Gözgiye göreydi öz yüzini (F, b. 593) // Bir gözgiye ger açup gözini / Gözgiye göreydi öz yüzini (S, b. 227) // Öz ârızına olurdu meyli / Kılmazdı hevâ-yı hüsn-i Leylî (F, b. 594) // Öz ârızına olurdu meyli

⁷ Makalenin tamamı için bk. (Esir, 2021, ss. 133-158).

/ *Kılmazdı hevâ-yı 'ışk-ı Leylî (S, b. 228)* (Bayak, 2018, ss., 91, 107, 109, 110); (Doğan, 1996, ss. 312-96-100-102).

Gerek Fahrî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevisine gerek Muhammed'in *Sîref* ine gerekse Sevdâ'î'nin *Kıssa-i Leylî Birle Mecnûn*'una müstensihlerce sokulan beyitler Prof. Dr. Sertkaya'nın görüşüne göre "müstensih veya musannif yanılmaları"dır, bunlar intihâl sayılmamalıdır (bk. makalenin girişi "Müstensih veya musannif yanılmaları"). Kanaatimizce, bu alıntılar "yanılma" değil intihâldir.

İntihal konusunda en aşırı gidenlerden biri Hayâtî mahlaslı Abdülhây / Kadı Abdülhây olmuştur. Hayâtî, II. Bayezid devri şairidir. Kendisine atfedilen hamsedeki mesnevilerin Ahmed Rıdvân'a ait olduğunu veya büyük çapta benzerlikler taşıdığını merhum Prof. Dr. İsmail Ünver *Ahmed-i Rıdvân Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti* adlı doçentlik çalışmasında enine boyuna araştırmış ve bu benzerliklerin / intihâllerin nasıl yapıldığını ortaya koymuştur. Ünver, söz konusu çalışmasında Ahmed-i Rıdvân'ın (öl. M 1528-1539) hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verdikten sonra kaynaklarda mesnevi yazar şairler arasında Hayâtî diye birinin olmadığına dikkat çekmiştir. Ünver, çalışmasında iki şairin (Ahmed Rıdvân ve Hayâtî) birbirinin aynı olan eserlerini, Rıdvân'ın aynı vezinle yazılmış eserleri arasındaki benzerlikleri, Rıdvân'ın hamse sahibi olduğunu gösteren delilleri tespit etmiştir. Ayrıca Ahmed-i Rıdvân'ın mesnevileri üzerinde detaylı incelemeler yapmıştır (Ünver, 1982, ss. 16-257). Bütün bunların sonucunda Prof. Dr. İsmail Ünver, şu sonuca varmıştır:

Kaynaklarda mesnevi yazar Kadı Abdülhây Hayâtî adlı bir şairin bulunmaması; birbirinin aynı olan İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrîn mesnevilerindeki mahlas beyitlerinde görülen değişikliklerin, Rıdvân lehine tanıklık etmesi; Rıdvân'ın Hayâtî ile ortak olmayan Rıdvânîyye ve Leylâ vü Mecnûn mesnevilerinin, aynı vezinle yazılmış İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrîn'le benzerlik arz etmesi; İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrîn'deki bazı gazellerin veya benzerlerinin Rıdvân Divan'ında bulunması; Rıdvân'ın Divan'ında hamse sahibi olduğunu bildirmesi ve Mahzenü'l-esrâr ve Heft-peyker'deki mahlas beyitlerinde de Rıdvân'a ait mesnevilerin Hayâtî mahlasıyla değiştirilmiş biçimlerinin özellikleri görülmesi noktalarından hareketle, bu beş mesnevinin Rıdvân tarafından yazılmış olduğu sonucuna varmış bulunuyoruz. Hayâtî ise, mahlaslarını değiştirerek Rıdvân'ın eserlerini intihal etmiş görünmektedir. Mahzenü'l-esrâr ve Heft-peyker'in Rıdvân mahlası taşıyan nüshaların elde bulunmamakla birlikte, Hayâtî'nin İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrîn'de yaptığı gibi, mahlaslarını değiştirerek bu iki mesneviyi de Rıdvân'dan intihal ettiğini gösteren kuvvetli deliller bulunmaktadır. Ahmed-i Rıdvân ve Hayâtî üzerine yaptığımız araştırmalar, bizi İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrîn'in, kesinlikle Rıdvân'a ait olduğu sonucuna ulaştırmıştır. Hayâtî'nin bu mesnevileri intihal ettiği açıkça ortadadır. Ayrıca eldeki Mahzenü'l-esrâr ve Heft-peyker nüshalarının Hayâtî mahlası taşımasına rağmen Rıdvân'a ait olduğu, aynı yıllarda aynı padişah adına Mahzenü'l-esrâr, Heft-peyke,

İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrin yazar Kadı Abdülhay Hayâtî adlı bir şair bulunmadığı anlaşılmıştır (Ünver, 1982, ss. 284, 285, 286)⁸.

Ünver, söz konusu doçentlik çalışmasında bu konuda tespit ve örneklere de yer vermiştir: *Rıdvân mahlası geçen mısralar ya değiştirilerek yerine Hayâtî mahlası konmuş ya da çıkartılan kelimenin yeri başka kelimelerle doldurulmuştur yahut da beytin tamamı metinden çıkartılmıştır: Râst söyle eyle Rıdvân gulgule / Geh hicâz it geh ‘acem geh zengûle (AR) // İy Hayâtî râst idüp gulgule / Geh hicâz it geh ‘acem geh zengûle (H) // Eyle Rıdvân şükr-i ni’met Mün’ime / Tevbenün Tevvâbı oldur gam yime (AR) // İy Hayâtî şükri eyle Mün’ime / Tevbenün Tevvâbı oldur gam yime (AR) // İsteseñ gül gibi handân olasin / Hırsuñı mahv it çü Rıdvân olasin (AR) // İsteseñ gül gibi handân olasin / Hırsuñı mahv it ki insân olasin (H) // Ravza-i Rıdvân durur bu murgzâr / Gülleri handân olupdur murgı zâr (AR) // Ravza-i gülşen durur bu murgzâr / Gülleri handân olupdur murgı zâr (H)* (Ünver, 1982, ss. 35, 36, 38).

Ünver’in *Hüsrev ü Şîrin*’de tespit ettiği mahlas örneklerinden birkaçı şunlardır:

Gel imdi Ahmed-i Rıdvân nazar kıl / Firîbinden bu mekkârun hazer kıl (AR) // Firîbinden bu mekkârun hazer kıl / Hayâtî sen de ‘ibretle nazar kıl (H) // Gel iy Rıdvân kıl imdi seyr-i bâlâ / ‘Urûc eyle semâya çün Mesîhâ (AR) // Hayâtî gel kıl imdi seyr-i bâlâ / ‘Urûc eyle semâya çün Mesîhâ (H) // Niçe şerh eylese vasfını Rıdvân / Ki çoğ idi ni’am envâ’ u elvân (AR) // Niçe şerh eyleye vasfın Hayâtî / Ki çoğ idi ni’am kandî nebâtî (H) (Ünver, 1982, s. 42).

Prof. Dr. İsmail Ünver, daha sonra kaleme aldığı “Ahmed-i Rıdvân” başlıklı makalesinde de aynı görüşlerini tekrar etmiştir. Ünver’in makalesinin bazı bölümleri şöyledir:

Ahmed-i Rıdvân, kaynaklardan edinilen ve eserlerinin incelenmesinden ortaya çıkan bilgilere göre XV. yüzyılın ikinci yarısıyla XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış, Hamse sahibi bir divan şairidir. İlk defa Agâh Sırrı Levend, Ahmed-i Rıdvân’la aynı dönem şairlerinden olan ve hayatı hakkında hiçbir bilgi bulunmayan Hayâtî’nin eserleri arasındaki benzerliklere dikkat çekmiştir. Agâh Sırrı Levend’in tanıttığı eksik Hamse nüshasında Mahzenü’l-esrâr, Heft-peyker, İskender-nâme ve Hüsrev ü Şîrin olmak üzere dört mesnevisi bulunmaktadır. Mesnevilerde şairin mahlası “Hayâtî” olarak geçmektedir. Yalnız İskender-nâme’deki üç beyitte “Abdülhayy”, bir beyitte de “Kadı Abdülhayy” adları bulunmaktadır. Buradan, şairin adı, mahlası ve işi konusunda fikir sahibi olunmaktadır. Hayâtî mahlasını taşıyan Mahzenü’l-esrâr ve Heft-peyker mesnevileri Nizâmî’nin (öl. M 1214?) aynı adlı eserlerinin serbest çevirileridir (Ünver, 1986, ss. 73, 85, 88).

⁸ “Bursalı Lâmiî Çelebi’nin Ferhâd u Şîrin’inin Ali Şîr Nevaî’nin Ferhâd u Şîrin’i ile Mukayesesi” başlıklı makalemizde Hayâtî’yi Türkçe *Hüsrev ü Şîrin* yazarlar arasında 8. sırada göstermiştik (Esir, 2014, s. 41).

Yazar, makalesinde Rıdvân'la Hayâtî'nin birbirinin aynı olan *İskender-nâme* ve *Hüsrev ü Şîrîn* mesnevilerindeki mahlas değişikliklerine dikkat çekmiş ve bu değişikliklerin Hayâtî'nin ürünü olduğunu söylemiştir:

İskender-nâme'de *Rıdvân* mahlası geçen mısralar ya değiştirilerek yerine Hayâtî mahlası konmuş ya da çıkartılarak kelimenin yeri başka kelimelerle doldurulmuş yahut da beyit bütünüyle metinden çıkartılmıştır. Durum *Hüsrev ü Şîrîn* için de böyledir. *Rıdvân* ve Hayâtî mahlaslı *Hüsrev ü Şîrîn* yazmaları karşılaştırıldığında kopuklukların bulunmadığı yerlerde yazmalar arasında görülen birlik, *Hüsrev ü Şîrîn*'in iki ayrı şairin eseri olmadığını göstermektedir. *İskender-nâme*'de olduğu gibi bu mesnevide de mahlasların geçtiği mısra ya da beyitlerde yapılmış değişiklikler, *Hüsrev ü Şîrîn*'in *Rıdvân*'ın kaleminden çıktığı kanısını uyandırıyor. Hayâtî mahlası taşıyan eksik *Hamse nüshasında* bulunan *Mahzenü'l-esrâr* ve *Heft-peyker*'in de *Rıdvân* tarafından yazılmış olduğunu gösteren önemli deliller vardır. Ne yazık ki *Mahzenü'l-esrâr* ve *Heft-peyker*'in *Rıdvân* mahlasını taşıyan yazmaları yoktur (Ünver, 1986, ss. 88-91, 93).

İntihale açık bir örnek de Tameşvarlı Elhâc İbrâhîm Naîmüddîn'in (öl. M 1768'den sonra) *Pend-nâme*'sidir (telif tarihi M 1764 ve 1768). 394 beyitlik eserin 292 beyti *Güvâhî*'nin (öl. M 1526?) *Pend-nâme*'sinden (telif tarihi M 1526) aşırılmıştır. Bir başka deyişle 394 beyitlik eserin 292 beyti aşırmadır. Daha ziyade eserin son bölümü Naîmüddîn'e aittir. Bu aşırma beyitlerin bazılarında küçük değişiklikler olsa da ekserisinde hiçbir değişiklik yoktur. Naîmüddîn, *Güvâhî*'den beyitler aldığından söz etmek şöyle dursun, ısrarla eseri kendine mal etmiştir. Hayâtî'nin yaptığı gibi mahlas değişikliği yaparak *Güvâhî*'yi çıkarıp yerine kendi adını (Naîmüddîn) koymuştur. Padişah isminde de durum böyledir (Esir, 2013, ss. 15-16-20-21). İşte o beyitler ve intihâl dair örnekler:

*Gel iy cânım dil ü cân levhine yaz / Güvâhî sözlerin kim kıldı âgâz (G, b. 37) // Gel iy cânım dil ü cân levhine yaz / Naîmüddîn sözlerin kim kıldı âgâz (N, b. 17) // Anuñ bu nazmıdır silk-i cevâhir / Bilür kadrin olan sarrâf-ı mâhir (G, b. 38) // Anuñ bu nazmıdır silk-i cevâhir / Bilür kadrin olan sarrâf-ı mâhir (N, b. 18) // Ma'ânî bahri içre degme gavnâs / Cevâhir bulmaya bunlar gibi hâss (G, b. 39) // Ma'ânî bahri içre degme gavnâs / Cevâhir bulmaz bunlar gibi hâss (N, b. 19) // Nasâyihdür ekâbirden bu kamu / Mu'azzedür cevâhirden bu kamu (G, b. 40) // Nasâyihdür hemân ancak bu kamu / Mu'azzedür gevâhirden bu kamu (N, b. 20) // Kime olsa müyesser bu nasâyih / İki 'âlemde ol görmez fazâyih (G, b. 41) // Kime olsa mü'essir bu nasâyih / İki 'âlemde ol görmez fazâyih (N, b. 21) // Çi ger söz yok kamunuñ âleti var / Bu sözlerin kulûba hâleti var (G, b. 42) // Çi gerçek söz kamunuñ âleti var / Bu sözlerin kulûba hâleti var (N, b. 24) // Oluban *Pend-nâme* adı bunuñ / Pür olsun her mezâka dadı bunuñ (N, b. 25) // Oluban *Pend-nâme* adı bunuñ / Pür olsun her mezâka dadı bunuñ (G, b. 43) // Gereklüdür dirüben başuna hûş / Dil ü cân ile tut benden yaña gûş (G, b. 44) // Gereklüdür dirüben başuna hûş / Dil ü cân ile tut benden yaña*

güş (N, b. 26) // Ne sözdür bu ki var eyle bahâsı / Ki olmaz genc-i sultânî bahâsı (G, b. 1566) // Ne sözdür bu ki var öyle bahâsı / Ki olmaz genc-i sultânî pahâsı (N, b. 27) // Dimişler ‘ayn-i Hakk şâha mukâbil / Olıcak idinür düstûr-ı ‘âkıl (G, b. 1567) // Dimişler ‘avn-i Hakk şâha mukâbil / Olıcak uyanur düstûr-ı ‘âkıl (N, b. 28) // Ki ol şâhı çeker hakk yola dâ’im / Her işinde kalur ‘adl üzre kâyim (G, b. 1568) // Ki şâhı ol çeker hakk yola dâ’im / Her işinde olur ‘adl üzre kâ’im (N, b. 29) // Fezâ-yı heft-kışver şeh-süvârî / Yegâne Han Selîm’ün yâdigârî (G, b. 83) // Eben ‘an cedd bu mülkûn şehriyârî / Yegâne Han Ahmed yâdigârî (N, b. 34) (Esir, 2013, ss. 33-34).

Naîmüddîn, *Pend-nâme*’sine *Güvâhî*’nin *Pend-nâme*’sinden daha ziyade, hâline uygun düşenleri; yaşadığı zorlukları, başından geçenleri, talihsizliklerini anlatan beyitleri seçmiştir. İntihal ettiği beyitler kendi hayat hikâyesi gibidir⁹.

İşe girersen ol düstûra yakın / Yakın olma sakın sultâna sakın (N, b. 50) // Düşürür niçe ‘izz ehlin kısıya / İnanma şehlere tayanma suya (N, b. 51) // ‘Acebdür anlaruñ fi’li gözün aç / Ki öldürür kimini tok kimin aç (N, b. 52) // Velî himmet rehinde key safâdur / Nazar kim şehler ider kîmiyâdur (N, b. 53) // Dürüş her lahza dür olma nazardan / Bacadan düş kovuldugunda derden (N, b. 54) // Nasîbüñ alsalar gitme kapudan / Yapı taşı yine kalmaz yapudan (N, b. 55) // Degül kullukda ihmâl veyahûd ‘âr / Ki kullukdan ululuga ir iy yâr (N, b. 56) // Ulular yüzi olur gerçi ıssı / Utanma kim olasın devlet issi (N, b. 57) // Utanmak men’ ider rızkın kişinüñ / Utanmaz aslım bilen işinüñ (N, b. 58) // Ki kullarına emr itmiş muhakkak / Taleb sizden ü virmek benden ol Hakk (N, b. 59) // Bize de vâcib oldı nâme virmek / Virilmez oğlan aglamazsa emcek (N, b. 60) // Unutdurmaz özin kendüni bilen / Göñülden savılır gözden savılan (N, b. 61) // Kimün kimden ne derdi var birâder / Göbeğin öksüz oğlan kendi keser (N, b. 62) (Esir, 2013, ss. 35-36)¹⁰.

IV. Hacı İzzet Paşa’nın, *Mi’râc-ı Fahr-i Âlem*’indeki İsmail Hakkı Bursevî’nin *Miraciye*’sine Ait Beyitler

Değerli meslektaşlarımız Prof. Dr. Âdem Ceyhan ve Doç. Dr. Bülent Şığva, Hacı İzzet Paşa’nın *Mi’râc-ı Fahr-i Âlem* adlı manzum eserinin metnini geniş bir inceleme ile birlikte yayımlamışlardır (Ceyhan ve Şığva, 2019, ss. 869-911). Çalışma her şeyden önce eski Türk edebiyatı sahasında yeni bir eserin keşfi bakımından önemlidir. Ayrıca ait olduğu alana katkı sağlayacak özellikler taşımaktadır. Söz konusu çalışmada Ahmed İzzet Paşa / Hacı Ahmed İzzet Paşa’nın biyografisi şu şekilde verilmiştir: Babası Osman Paşa’nın Girit valisi olduğu sırada Miladi 1813 yılında bu adaya bağlı Resmo kasabasında doğmuştur. Erzincan voyvodalığı (1827), Erzurum eyaleti redif askeri binbaşılığı (1835), miralaylık rütbesiyle Çıldır kazası kaymakamlığı (1836), mirliva rütbesiyle Anadolu Ordusu Erkân Meclisi azalığı (1841-42), ferik rütbesiyle Bağdat’ta Irak Ordu-yı Hümayunu görevi (1847-48), vezirlik derecesi ile

⁹ Naîmüddîn’in hayatıyla ilgili bk. (Esir, t.y.-b).

¹⁰ İntihal beyitler için bk (Esir, 2013, ss. 21-61).

Hakkâri ve Van valiliği (1849), Şam, Cidde, Diyarbekir, Trablusgarp ve Harput (Elaziz) valilikleri, Muhacirîn Komisyonu reisliği, iki kez Sivas valiliği (1866 ve 1874), 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sırasında Erzurum vali vekilliği, Hicaz, Hudavendigâr (Bursa) valilikleri, iki kez Edirne valiliği (1872 ve 1884) görevlerinde bulunmuştur. Edirne'de vali iken 1893'te vefat etmiştir. Görev yaptığı şehirlerde cami, köprü, çeşme, saray, kışla vb. yapıların inşası veya tamirinde payı vardır. Onun gençlik yıllarından beri şiir sanatıyla alâkadar olduğu, vefatından sonra manzumelerinin derlenip divan şeklinde düzenlendiği bilinmektedir. Hacı İzzet Paşa, kendi yazdıklarına Süleyman Çelebi ve ismi tespit edilemeyen başka bir şairin mevlidinden seçtiği bazı parçaları eklemek suretiyle manzum bir mevlid de meydana getirmiştir. Ayrıca divan sahibidir. Divan'ında münacat, na't, mi'râciye türünden dinî şiirleri bulunan Ahmed İzzet Paşa'nın, manzum bir miracname de meydana getirdiği anlaşılmaktadır (Ceyhan ve Şığva, 2019, ss. 873, 874).

Makalede Paşa'nın Mi'râc-ı Fahr-i Âlem adlı eseri ile ilgili şu bilgiler vardır: İzzet Paşa'nın, isra ve miraç mucizesini (Mi'râc-ı Fahr-i Âlem) dört manzumeyle hikâye ve tasvir etmeye çalıştığı görülür. Bunlardan üçü mesnevi, biri ise murabba şeklinde olup ilki 104, üçüncüsü 51, dördüncüsü 15 beyitten ibarettir. Şairin murabba şeklinde kaleme aldığı ikinci manzumesi ise 16 bentten meydana gelmektedir. Tamamı 204 beyittir (Ceyhan ve Şığva, 2019, s. 875). Mi'râc-ı Fahr-i Âlem; "Ba'de bismi'llâhi hamd ü tasliye / Eyleyüp mir'ât-ı kalbi tasfiye" beyti ile başlayıp "Rü'yet-i didârını eyle nasîb / Yâ Rahîm ü yâ Kerîm ü yâ Mücîb" beyti ile tamamlanmıştır (Ceyhan ve Şığva, 2019, ss. 883, 910).

Ancak Ahmed İzzet Paşa / Hacı Ahmed İzzet Paşa, *Mi'râc-ı Fahr-i Âlem*'inin yarıdan çoğunu İsmail Hakkı Bursevî'nin *Miraciye*'sinden almıştır. İşte o beyitler:

		İsmail Hakkı Bursevî <i>Miraciye</i> (Esir, 2024, ss. 25-39)		Hacı İzzet Paşa <i>Mi'râc-ı Fahr-i Âlem</i> (Ceyhan ve Şığva, 2019 ss. 883-910)
İntihal Beyit Sayısı	Eserde Beyit No.		Eserde Beyit No.	
1.	1.	Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı safâ Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ	2.	Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı safâ Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ
2.	2.	Kumrî-i hû hû-zen-i serv-i senâ Tûtî-i gûyende-i medh ü senâ	3.	Kumri-i hû hû-zen-i sırr u sinâ Tûtî-i gûyende-i medh ü senâ
3.	3.	Tâ'ir-i Kudsî-i Sidre-âşiyân Mürg-i hoş-hân-ı çemen-zâr-ı beyân	4.	Tâ'ir-i kudsî vü Sidre-âşiyân Murg-ı hoş-hân-ı çemenzâr-ı beyân
4.	4.	Olmuş-iken sâkin-i sahn-ı kıdem Eyledün bu 'âleme vaz'-ı kadem	5.	Olmuş iken sâkin-i sahn-ı kıdem Eyledin bu âleme vaz'-ı kadem
5.	5.	Hem-çü tâvûs eyleyüp cevlân-gerî Ravza-i lâhûta dön şimden-geri	6.	Hemçü tâvûs eyleyüp cevlângerî Ravza-i lâhûta dön şimden giri
6.	6.	Var-ısa cân u dilünde nûr u fer 'Âlem-i bâlâya kıl 'azm-i sefer	7.	Var ise cân ü dilinde nûr u fer Âlem-i bâlâya kıl azm-i sefer
7.	7.	Nerd-bânı 'ışkdur bu marsadun Hâl-i dildür nakdi işbu maksadun	8.	Nerdübânı ışkdurur bu mersadın Cân ü dildür nakdi işbu maksadın
8.	8.	Cân kim hem-râh-ı 'ışk-ı yâr ola 'Âkıbet ser-menzile seyyâr ola	9.	Cânı kim hem-râh-ı aşk-ı yâr ola Âkıbet ser-menzil-i seyyâr ola

9.	9.	Bu sebebdendür ki Hallâk-ı Cihân Çün nazar kıldı kulûba der-nihân	10.	Bu sebebdendür ki Hallâk-ı cihân Çün nazar kıldı kulûba der-nihân
10.	10.	Gördi kalb-i Ahmedî a'şak idi Hancer-i 'ışk-ıla san münşakk-idi	11.	Gördi kalb-i Ahmedî a'şak idi Hançer-i ışk ile san münşakk idi
11.	11.	Hem mizâcî a'del idi cümleden Güyyâ rûh-ı mücessemî beden	12.	Hem mizâcî a'del idi cümleden Güyyâ rûh-ı Muhammedî beden
12.	12.	Sırr-ı <i>mâ zâğa'l-basar</i> dî hatvesi Lerze-sâz-ı 'âlem idi satvesi	13.	Sırr-ı mâ zâğa'l-basardı hatvesi Lerze-sâz-ı âlem idi satvesi
13.	13.	'İşk-ı âşık çün bula dilde kemâ Eyleye ma'sûk ana 'arz-ı cemâl	14.	İşk-ı âşık çün bula dilde kemâl Da'vet-i mi'râca lâ'ik oldı ol
14.	14.	'İşk içinde çünki fâ'ik oldı ol Da'vet-i mi'râca lâ'ik oldı ol	15.	İşk içinde çünki fâ'ik oldı ol Da'vet-i mi'râca lâ'ik oldı ol
15.	15.	Tâ göre <i>âyât-ı kübrâ</i> ı kamu Tâ bile esrâr-ı Hakkı mû-be-mû	16.	Tâ göre âyât-ı kübrâyı kamu Tâ bile esrâr-ı Hakkı mû-be-mû
16.	16.	Tâ ire nûr-ı cemâlinden eser Ola rû'yetle münevver çeşm-i ser	17.	Tâ ide nûrî cemâlinde eser Ola rû'yetle münevver çeşm-i ser
17.	17.	İrdi müjde bir gice nâgâhdan Geldi Cibrîl-i Emîn dergâhdan	18.	İrdi müjde bir gice nâgâhiden Geldi Cibrîl-i Emîn dergâhiden
18.	18.	Ol gice Kadr idi ma'lûmü'l-haber Halk u Hak yanında gâyet mu'teber	19.	Ol gice Kadr idi ma'lûmü'l-haber Halk u Hak yanında gâyet mu'teber
19.	19.	Gicede da'vetde hikmet bu idi Kim meşâmm-ı halka şeb bî-bû idi	20.	Giceden da'vetde hikmet bu idi Kim meşâmm-ı halka şebbû-bû idi
20.	20.	Genc-veş hıfz eyler-idi yâr anı Görmeye tâ dîde-i agyâr anı	21.	Genc-veş hıfz eyler idi yâr anı Görmeye tâ dîde-i agyâr anı
21.	21.	Bir de budur şebde var sırr-ı fenâ Eyledi ana anın-çün i'tinâ	22.	Bir de budur şebde var sırr-ı fenâ Eyledi ana anun-çün i'tinâ
22.	22.	Kıldı da'vet şeb içinde Hazreti Tâ fenâda göre hasret hasreti	23.	Kıldı da'vet şeb içinde hazreti Tâ fenâda göre hasret hasreti
23.	23.	Ger dir isen Hakk-içün <i>keyfe erâh</i> Bil ki ana yok fenâdan gayri râh	24.	Ger dir isen Hak için keyfe-i râh Bil ki ana yok fenâdan gayri râh
24.	24.	Var-ıdı yanınca cennetden Burâk Kim basardı ayagın gâyet irak	25.	Var idi yanınca cennetden Burâk Kim basardı ayağın gâyet irak
25.	25.	Bir adım idi ana medd-i basar Gerçi cismi idi gâyet muhtasar	26.	Bir adım idi ana medd-i basar Gerçi cismi idi gâyet muhtasar
26.	26.	Eylemiş idi anı Rabb-i 'alî Hikmeti birle merâkibden 'alî	27.	Eylemiş idi anı Rabb-i ulâ Hikmeti birle merâkibden ulâ
27.	27.	Halk u emri müstemildi hilkatı İki cinse âyine idi kati	28.	Hulk u emri müstemildi hilkatı İki cinse âyine idi katı
28.	28.	Çün süvâr oldı Burâka Mustafâ Mescid-i Aksâya geldi bâ-safâ	29.	Çün süvâr oldı Burâk'a Mustafâ Mescid-i Aksâ'ya geldi bâ-safâ
29.	29.	Mekkedden irdi ana bî-kâfile Kıldı anda iki rek'at nâfile	30.	Mekke'den irdi ana bir kâfile Kıldı anda iki rik'at nâfile
30.	30.	Emr kıldı ol Cenâb-ı Kibriyâ Tâ kudûm itdi gürûh-ı enbiyâ	31.	Emr kıldı ol Cenâb-ı Kibriyâ Tâ kudûm itdi gürûh-ı enbiyâ
31.	31.	Sûret-i cisme girüp ervâh o dem Urdılar ol şâha ta'zîm-ile dem	32.	Sûret-i cisme girüp ervâh o dem Urdılar ol şâha ta'zîm ile dem
32.	32.	İtdiler ol kıble-gâha iktidâ Bildiler oldur cihânda muktedâ	33.	Kıldılar ol kıblegâha iktidâ Bildiler oldur cihânda muktedâ
33.	33.	Oldılar çün ol ser ile rû-be-rû Eylediler ana dilden ser-fürû	34.	Oldılar çün sırrı ile rû-be-rû Eylediler ana dilden ser-fürû
34.	34.	Ruhlarında göricek nûr-ı Hudâ Allah Allah oldı anlardan sadâ	35.	Ruhlarında göricek nûr-ı Hudâ Allah Allâh oldı anlardan sadâ
35.	35.	Ger dilersen bulasın Hakdan sılât Rûh-ı pâk-i Mustafâya vir salât	36.	Ger dilersiz bulasız Hakdan necât Rûh-ı pâk-i Mustafâ'ya vir salât

**Edebî Eserlerde Benzerlikler ve Hacı İzzet Paşa'nın Mirâc-ı Fahr-î Âlem'inin İsmail Hakkı Bursevî'nin
Miraciyesi İle Olan İlgisi / Benzerliği: İntihal Mi, Usul Mü?**

36.	36.	Andan idüp Sahretü'llâha 'urûc Ol mahalden eyledi 'azm-i burûc	37.	Andan idüp Sahretü'llâha urûc Ol mahalden eyledi azm-i burûc
37.	37.	Merkezi çünkim kodı ol pîş-i saf Hicr-ile hâk ağladı bitdi lasaf	38.	Merkezi çünkim kodı ol pîş-i saf Hicr ile hâk ağladı bitdi lesaf
38.	38.	Ne hevâ sedd oldı ana ne esîr Cümle olmışdı ana zîrâ esîr	39.	Ne hevâ sed oldı ana ne esîr Cümle olmışdı ana zîrâ esîr
39.	39.	Bir Hümâ idi felekde zü'l-'alâ Oldı evc içre hevâ-gîr-i 'ulâ	40.	Ber-hümâ idi felekde zü'l-ulâ Oldı evc içre hevâ-gîr-i ulâ
40.	40.	Kıldı çün çarhı nuhustîni harîm Oldı ceddî Âdeme zayf-ı kerîm	41.	Kıldı çün çarh-ı nuhustîni harîm Oldı ceddî Âdem'e zayf-ı kerîm
41.	42.	Rûh idi Âdem tahayyüzden beri Ders-i tecrîd idi dâ'im ezberi	42.	Rûh idi Âdem tahayyürden berî Ders-i tecrîd idi dâ'im ezberi
42.	58.	Bu kıyâs üzre uçup hemçün melek Seyrine yek-pâye oldı nüh felek	43.	Bu kıyâs üzre uçup hem çün melek Seyrine yek pâye oldı nüh felek
43.	59.	Şems anun nûrından aldı nûrını Yakdı anunla cihân tennûrını	44.	Şems anun nûrından aldı nûrını Yakdı anunla cihân tennûrını
44.	61.	Müjde-i ikbâl irişdi her yana Merhabâ didi kamu ervâh ana	45.	Müjde-i ikbâl irişdi her yana Merhabâ didi kamu ervâh ana
45.	67.	Her felekde gördi bisyâr âyeti Bulmadı bir yerde seyri gâyeti	46.	Her felekde gördi bisyâr âyeti Bulmadı bir yerde seyri gâyeti
46.	73.	İrdi andan Beyt-i Ma'mûra Resûl Kıldı mihrâbında Hakk-içün müsûl	47.	İrdi andan Beyt-i Ma'mûr'a Resûl Kıldı mihrâbında Hak için müsûl
47.	74.	Olmuş idi cümleden muhtâr-ı Hak Anun-içün oldı mihrâba ehak	48.	Olmuş idi cümleden muhtâr-ı Hakk Anın için oldı mihrâba ehakk
48.	75.	Kılduğu anda salât-ı vitr-idi Kim teveccühden murâdı vitr-idi	49.	Kılduğu anda salât-ı vitr idi Kim teveccühden murâdı vitr idi
49.	76.	İktidâ itdi ana saff-ı melek Bildi fazlın cümle-i ehl-i felek	50.	İktidâ itdi ana saff-ı melek Ana dâ'ir kıldı Hak her nüh felek (İsmail Hakkı'da 77. beytin 2. mısraı: Ana dâ'ir kıldı Hak her cânibi)
50.	78.	İşbu beyti kim şeref zâtındadır Didiler Ka'be muhâzâtındadır	51.	İşbu Beyti kim şeref zâtındadır Didiler Ka'be muhâzâtındadır
51.	79.	Oldı câyî âsumân-ı heftümîn Sâbitü'l-bünyândur anda hemîn	52.	Oldı câyî âsumân-ı heftomîn Sâbitü'l-bünyânıdur anda hemîn
52.	81.	Çün irişdi ol makâma Mustafâ Zâhir oldı çeşmine ehl-i safâ	53.	Çün irişdi bu makâma Mustafâ Zâhir oldı çeşmine ehl-i safâ
53.	108	Andan itdi Sidreye 'azm-i rehi Cebrâ'il olmuşdı yanında rehî	54.	Andan itdi Sidreye azm-i rehi Cibrîl olmuş idi anın hem-rehi
54.	137.	Çünkü oldı Sidrenün seyri temâm Eyledi Kürsîye andan ihtimâm	55.	Sidrenin de oldı çün seyri tamâm Eyledi Kürsî'ye andan ihtimâm
55.	138.	Kaldı anda Cebrâ'il ile Burâk Kim zarûrî idi ol-demde firâk	56.	Kaldı anda Cebreîl ile Burâk Kim zarûrî idi ol demde firâk
56.	140.	Geldi Refref düşdi pây-ı Hazrete San mülâkî oldı hasret hasrete	57.	Geldi Refref düşdi pây-ı hazrete San mülâkî oldı hasret hasrete
57.	144.	Bindi Refref üstine çün nâz-ıla Okudı Nûr âyetin şehnâz-ıla	58.	Bindi Refref üstine çün nâz ile Okudı Nûr âyetin şehnâz ile
58.	145.	Gördi kaldı anda Cibrîl-i senî Didi Allâha sımardum seni	59.	Gördi kaldı anda Cebrâil senî Didi Allâha sımardım seni
59.	146.	'Âlem-i envâra yol düşdi bana Bunda kal sen olmasun zahmet sana	60.	Âlem-i envâra düşdi yol bana Bunda kal sen böyledür emr-i Hudâ
60.	151.	Andan ol hûb oldı gözlerden nihân Cân idi gûyâ ki der-cism-i cihân	61.	Andan ol şâh oldı gözlerden nihân Cân idi gûyâ odur cism-i cihân

61.	152.	Pây-gâhı oldu Kürsî-i kerîm Dest-ber-dergâh didi iy Kerîm	62.	Pâygâhı oldu Kürsî-i kerîm Desti ber-dergâhı didi ey Kerîm
62.	160.	Andan idüp müstevâ-yı ‘Arşa meyl Kondı ol gül-zâra mânend-i cümeyl	63.	Andan edüp müstevâ-yı arşa meyl Kondı ol gülzâra mânend-i cümeyl
63.	162.	Oldı kübrâ çünki bu sugrâya zam ‘Arş-ı A‘zamda füzûn oldu ‘ızam	64.	Oldı kübrâ çünki bu suğrâya zam Arş-ı a‘zamda füzûn oldu ızam
64.	163.	Bir nefice eyledi âhir zuhûr Görmemişdi mâder-i dehr-i dühûr	66.	Bir niçe nûr eyledi âhir zuhûr Görmemişdür mâder-i dehr-i dühûr
65.	164.	Çünki ‘Arşın tâli‘i oldu sa‘îd Togdı ol mihr üstine çün mâh-ı ‘îd	67.	Çünki arşın tâli‘i oldu sa‘îd Doğdı ol mâh üstine çün oldu îd
66.	171.	Ne kadar var-ise âyât-ı ‘ızâm Buldı ‘ıkd-ı seyri içre intizâm	68.	Ne kadar var ise âyât-ı izâm Buldı akdı içre seyri intizâm
67.	172.	‘Âlem-i terkîb çün oldu temâm Tutdı ferd ü vâhide rû ol hümâm	69.	Âlem-i terkîb oldu çün tamâm Tutdı Ferd-i Vâhid’e rû ol hümâm
68.	174.	Gâ’ib oldu ‘âlem-i terkîbden Rûh-ı mahz oldu tecellîden beden	70.	Gâ’ib oldu âlem-i terkîbden Rûh-ı mahz oldu tecellîden beden
69.	175.	Ol melek kaldı girü gitdi Habîb Bilmedi ne hâlete yitdi tabîb	71.	Kaldı Refref anda gitdi ol habîb Bilmedi ne hâle yetdi ol tabîb
70.	177.	Anda gûş itdi Kalemde hoş sarîr Kim yazardı Levha mânend-i harîr	72.	Anda gûş etdi kalemde çok sarîr Kim yazardı levh-i mânend-i harîr
71.	178.	İrdi nev‘â vahşet anda ol güle Toldı heybet gözlerle vü gönüle	73.	İrdi nev‘an vahşet anda ol güle Doldı heybet gözleriyle gönüle
72.	180.	Aldı bir hâlet anı kim nişveden Gitdi kayd-ı rûh u tedbîr-i beden	74.	Oldı bir hâlet ana kim neş’eden Gitdi kayd-ı rûh u tedbîr-i beden
73.	183.	Çünki sârî oldu sırrına o hâl Kendini zabt eylemek oldu muhâl	75.	Çünki sârî oldu sırrına o hâl Kendini zabt eylemek oldu muhâl
74.	184.	Esdı çün båd-ı nesim-i hoş- nefes İtdi berg-i sırrı tahrîk ol nefes	76.	Esdı çün båd-ı nesîm-i hoş- nefes İtdi bahr-i sırrı tahrîk ol nefes
75.	193.	Çünki ol hâlet virildi Ahmede Kulzûminün cezri irişdi mede	77.	Çünki ol hâlet irişdi Ahmed’e Kulzûminün7 cezri irişdi mede
76.	194.	Anda keşf oldu ana ‘ilm-i kesîr Olmadı bir vech-ile ammâ ki sîr	78.	Anda keşf oldu ana ilm-i kesîr Olmadı bir vech ile ammâ ki sîr
77.	200.	Len terânî didi Mûsâya velî Mustafâya ne didi bak ol Velî	79.	Len terânî didi Mûsâ’ya belî Mustafâ’ya ne didi bak ol velî
78.	202.	İnne Rabbeke yusallî didi hem Kim salât-ı Hak idi ol dem ehem	80.	İnne Rabbeke yusallî didi hem Kim salât-ı Hak idi ol dem ehem
79.	203.	Rahmet eyler ya‘nî Rabbü’l-‘âlemîn Tâ gazabdan ümmetün ola emîn	81.	Rahmet eyler ya‘nî Rabbü’l-âlemîn Tâ gazabdan ümmetin ola emîn
80.	204.	Hem sana rahmet ider mahsûs kim Bilmez anun sırrını hiçbir hakîm	82.	Hem sana rahmet odur mahsûs kim Bilmez anda sırrını hiç bir hakîm
81.	205.	Zâ’îl oldu vahşet-i dil ol demi Mündefî‘ oldu celâlün demdemi	83.	Zâil oldu vahşet-i dil ol demi Mündefî‘ olup celâlin demdemi
82.	206.	Oldı çünkim vahşet andan müsteleb Oldı üns-i Hazret-i Hak mücteleb	84.	Oldı çünkim vahşet andan münselib Oldı üns-i Hazret-i Hak müctelib
83.	207.	Ol ki fe-evhâ ilâ ‘abdîh didi Vakfe içre vahy olan âyât idi	85.	Ol ki fe evhâ ilâ abdih didi Vak’a içre vahy olan âyât idi
84.	208.	Şol kadar esrâr ana oldu müfâz Kim vahyden olur ancak müstefâz	86.	Şol kadar esrâr ana oldu müfâz Kim vahyden olur ancak müstefâz
85.	209.	Çünki ‘âşıkı o dem Fahrü’l-enâm Ol makâma kâbe kavseyn oldu nâm	87.	Çünki âşıkı o dem fahrü’l-enâm Ol makâm-ı kâbe kavseyn oldu nâm
86.	214.	Kurb-ı ev ednâ dinilmişdür buna Kim Habîbullâh vâsıldur ana	88.	Kurb-ı ev ednâ dinilmişdür buna Kim Habîbu’llâh vâsıldur ana
87.	217.	Çünki irdi gâyetine intizâr Bülbül-i dil oldu gâyet ile zâr	89.	Çünki irdi gâyetine intizâr Bülbül-i dil oldu gâyet ile zâr

88.	225.	Ka'be-i zâta çün itdi iltifât Kalmadı zâtında âsâr-ı sıfât	90.	Ka'be-i zâta çün itdi iltifât Kalmadı zâtında âsâr-ı sıfât
89.	240.	Esdi çün bâd-ı sabâ-yı vasl-ı yâr Vasl-ı yâra irdi âhir fasl-ı yâr	91.	Esdi çün bâd-ı sabâ-yı vasl-ı yâr Vasl-ı yâra irdi âhir fasl-ı kâr
90.	242.	Her yana buldı serâperde küşâd Bir bahâne kaldı dil olmaga şâd	92.	Her yana oldı serâ-perde güşâd Bir bahâne kaldı dil olmağa şâd
91.	243.	Açdı ol sultâna Mevlâ bir kapu Ol kapudan girdi vü kıldı tapu	94.	Açdı ol sultâna Rabb-i Lâ-mekân Bir kapu kim girdi ol Fahr-i Cihân
92.	244.	Eyledi seyrân sarây-ı kudreti Gördi bî-perde cemâl-i Hazreti	95.	Eyledi seyrân sarây-ı vahdeti Gördi bî-perde cemâl-i Hazreti
93.	245.	Gördi dîdârın didi yâ Hû ana Ben sana âyîne oldum sen bana	96.	Arz-ı dîdâr itdi Hayy-i Zü'l-celâl Münkeşif oldı tecellî-i cemâl
94.	246.	Men re'ânî kad re'âke men re'âk Kad re'ânî lâ yekul ennâ erâk	100.	Men re'ânî kad re'âke men re'âk Kad re'ânî lâ yukal innî erâk
95.	252.	Bu-durur ol vech-i bâkî kim 'ıyân Oldı nûri gözlere fevka'l-beyân	101.	Budurur ol kenz-i mahfî-i ezel Zâhir oldı Lâ-yezâl ü Lem-yezal
96.	253.	Bu-durur ol kenz-i mahfî-i ezel Zâhir oldı lâ yezâl ü lem yezal	102.	Budurur ol vech-i Bâkî kim ayân Oldı nûri gözlere fevka'l-beyân
97.	256.	Lâ ilâhe didi illa'llâh ana Sen ulu Mevlâ vü ben 'abdem sana	98.	Lâ ilâhe didi illâ'llâh ana Sen ulu Mevlâ vü abdem ben sana
98.	276.	Ger dilersen göresin nûr-ı Hudâ Es-salâtü ve's-selâm olsun edâ	104.	Ger dilersiz bulasız oddan necât Işk ile derd ile idün es-salât
99.	290.	Anun-içün didiler ehl-i vüsül Baş göz-ile gördi Allâhî Resûl	97.	Baş göziyle gördi Allâh'ı Resûl Sanma kim rü'yâ vü rûhânîdür ol
100.	325.	Ger dilersen bûy-ı Hak tola meşâm Mustafâya vir salâtı sûbh ü şâm	22a/19.	Ger dilersiz bulasız oddan necât Işk ile derd ile idün es-salât
101.	326.	Çünkü tekmîl itdi mi'râcın Resûl Aldı her menzilde târâcın Resûl	22b/20.	Çünkü tekmîl itdi Mi'râcın Resûl Aldı her mevki'de târâcın Resûl
102.	327.	Geydi evsâf-ı Hudâdan hil'atı İsm-i A'zamdan göründi tal'atı	21.	Geydi eltâf-ı Hudâ'dan hil'atı İsm-i a'zamdur göründi tal'atı
103.	328.	Eyledi ol bâgdan servi hirâm Tâ ola âzâde-i Beytü'l-Harâm	22.	Eyledi ol bâğda serv-i hirâm Tâ ola âzâde-i Beytü'l-harâm
104.	329.	Tâ ola ehl-i zemîn bâ-lütf-ı Rab Ol Habîbün cilvesinden pür-tarab	23.	Kim ola ehl-i zemîn bâ-lutf-ı Rab Ol habîbin cilvesinden ber-tarab
105.	332.	Eyleye irşâd-ı cümle kâ'inât Zâhir ola çeşm-i câna beyyinât	24.	Eyleye irşâd-ı cümle-kâ'inât Ola zâhir cism ü câna beyyinât
106.	397.	Eyleyüp cennâtdan meyl-i nüzûl Oldı zayf-ı Mûsâ-i 'âlî-püjûl	26.	Kurb-ı Hazretten edüp meyl-i nüzûl Ümmü Hânî beytine kıldı vusûl
107.	443.	Ger dilersen kabrüne reşş ola mâ' Kıl salâtı vir selâmı dâ'imâ	93.	Ger dilersiz her dü-âlemde selâm Kıl salât ile selâm ile kıyâm

IV. Değerlendirme ve Sonuç

Elbette edebî eserlerdeki benzerlikler verdiğimiz örneklerden ibaret değildir. Bu benzerliklerin çeşitli sebepleri / amaçları vardır. Bunlardan adaptasyondaki amaç, başka eserlerden yararlanmaktır. Şeyh Galib *Hüsn ü Aşk*'ını yazarken müntesibi olduğu Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden etkilendiğini söylemiş ve bunu, "mîrî malı çalmak" olarak değerlendirmiştir. Bunun benzerini Lâmiî Çelebi'de de görürüz. O da Ali Şîr Nevaî'nin *Ferhâd u Şîrîn*'ini Anadolu Türkçesine ilavelerle adapte etmiş ve Nevaî'yi "üstâd" kabul ederek "taklîd" ettiğini söylemiştir. Bu bağlamda tercüme eserleri de adapte

eserler olarak sayabiliriz. Halîlî ve Celîlî örneklerinde olduğu gibi, mesnevilerde başka benzerliklerin de bulunabileceğini söylemek gerekir.

İntihalde durum daha farklıdır. İntihalin en yaygın biçimi müelliften habersiz, eserin çoğaltılan nüsha(lar)ına başka eserden beyitler sokulmasıdır. İntihalde de adapte ve tercüme eserlerde olduğu gibi temel sebep başkasının eserini beğenmedir. Şeyhoğlu Mustafa'nın *Hurşîd-nâme*'sine, Muhammed'in *Sîre*'tine, Sevdâî'nin *Kıssa-i Leylî Birle Mecnûn*'una pek çok beyit sokulmuştur (Muhammed'in *Sîre*'inde çıkarılan beyitler de vardır). Ayrıca intihâlde başkasının eserini sahiplenme de vardır.

Hacı İzzet Paşa'nın 204 beyit olan *Mî'râc-ı Fahr-i Âlem*'indeki 107 beyti İsmail Hakkı'nın *Miraciye*'sinden alması da yine beğenmenin bir sonucudur. İsmail Hakkı'nın *Miraciye*'si tasavvufî yönü de olan, sanat değeri fevkalade; dil, üslup ve hikâye tekniği bakımlarından Türk edebiyatının başarılı miraciyelerinden biridir. *Miraciye*'nin bitirilişine çok sayıda tarih düşürülmesi onun değerini gösterir (Esir, 2024, s. 20). Hacı İzzet Paşa'nın hâl tercümesinden, onun Osmanlı Devleti'nin en buhranlı döneminde önemli askerî ve mülki görevlerde bulunmuş değerli bir devlet adamı olduğu anlaşılıyor. Böyle birinin, başka bir esere müracaat etmesi ve ondan alıntı yapması tabii ve hoş karşılanabilir. Ancak alıntılanan beyitlerin eserin yarısından fazlasını teşkil etmesi, neden ve nereden alıntılındıklarının söylenmemesi gibi nedenler eseri "aşırma" beyitlerle dolu sahte bir eser durumuna düşürüyor. Bir başka ifadeyle, beyitlerin alıntılındığının söylenmemesi, eserin bütünüyle özgün olduğunu hissettiriyor. Burada bir hususu belirtmek gerekir. Acaba kaynağını vermeden, kimden ve neden alındığını söylemeden başkasından çok sayıda beyit almak Gâlib'in dediği gibi "mîrî malı" olarak görülüp normal mi karşılanıyordu? Yani öncekiler bugün olduğu gibi alıntıları intihâl olarak görmüyorlar mıydı? Kanaatimizce bu konu geniş bir tetkike muhtaçtır. Şimdilik çalışmamızın başında verdiğimiz benzerliklerle ilgili bilgilere dayanarak Hacı İzzet Paşa'nın eserinin büyük oranda intihâl olduğunu söyleyeceğiz. Ayrıca bu alandaki mukayeseli çalışmaların yetersiz olduğunu ve bu boşluğun doldurulması gerektiğini burada belirtmek isteriz.

Kısaltmalar

- I/1 Âşık Paşa, Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma), Hazırlayan Prof. Dr. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 764/1
- II/2 Âşık Paşa, Garib-nâme (Tıpkıbasım, karşılaştırmalı metin ve aktarma), Hazırlayan Prof. Dr. Kemal Yavuz, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 764/2
- AR** Ahmed-i Rıdvân
- AŞN** Ali Şîr Nevaî
- B** Berlin Staatsbibliothek Ms.or.fol.3333 numarada kayıtlı nüsha
- b.** beyit
- bk.** Bakınız
- F** Fuzûlî

- FHŞ** Fahrî'nin Hüsrev ü Şîrîn'i (nşr. Barbara Fleming)
- G** Güvâhî
- H** Hayâtî
- İ** İsmail Hakkı Bursevî
- K.** Katalog
- Ktp.** Kitaplık
- LÇ** Lâmiî Çelebi
- M** Miladi
- M.** Süleyman Çelebi, Mevlid (Vesîlet-ün-necât), Hazırlayan Faruk K. Timurtaş, Meb yayınları, 1990
- MC** İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı MC_Yz_O_0053 demirbaş numarada kayıtlı nüsha
- N** Naîmüddîn
- S** Sevdâ'î
- s.** Sayfa
- ŞHF** Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme (Hurşîd u Feraşşâd), İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, nşr. Dr. Hüseyin Ayan, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 502, Erzurum 1979
- vr.** Varak
- Y** Yusuf Şükri
- yy.** Yüzyıl

Kaynakça

- Ayan, H. (1979). *Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-Nâme (Hurşîd ü Feraşşâd), İnceleme-Metin-Sözlük, Konu Dizini*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Ayan, H. (1986). Celîlî'nin Hecr-nâme'si. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, XIV(1. Fasikül), 155-172.
- Bayak, C. (2018). *Sevdâ'î Leylâ ile Mecnûn [Kıssa-i Leylâ Birle Mecnûn] İnceleme-Metin*. İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Ceyhan, Â. (2021). Harputlu Yusuf Şükri'nin Nesâyih (Nasihatlar)ı -Günümüz Türkçesiyle-. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(3), 577-621.
- Ceyhan, Â. ve Şığva, B. (2019). Hacı İzzet Paşa'nın Bilinmeyen Bir Eseri: Mi'râc-ı Fahr-i Âlem. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 869-911.
- Doğan, M. N. (1996). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn: Metin, Nesre Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. İstanbul: Çantay Kitapevi.
- Doğan, M. N. (2002). *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Esir, H. A. (2013). XVIII. Yüzyıl Şairlerinden Tameşvarlı Elhâc İbrâhîm Naîmüddîn ve Pend-nâmesi: *Mu'ammâ-yı Na'îmü'd-dîn*. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Yayınları. Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Esir, H. A. (2014). Bursalı Lâmiî Çelebi'nin Ferhâd u Şîrîn'inin Ali Şîr Nevai'nin Ferhâd u Şîrîn'i ile Mukayesesi. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, L(I), 39-64.
- Esir, H. A. (2021). 1467'de Muhammed Adlı Bir Müellifin Yazdığı Manzum Sîret'te Müellifin Kim Olduğu Meselesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı—Belleten*, (72 (Aralık)), 133-158.
- Esir, H. A. (2024). XVIII. Yüzyılın Başında Yazılan Bir Miraciye: İsmail Hakkı ve Miraciyesi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 5(1), 1-39.

- Esir, H. A. (t.y.-a). Lâmiî Çelebi-Ferhâd ile Şîrîn. 25 Mayıs 2024 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-195825/lamii-celebi-ferhad-ile-sirin.html> adresinden erişildi.
- Esir, H. A. (t.y.-b). İbrahim Naîmüddin-Pend-nâme. *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*. 8 Temmuz 2024 tarihinde <https://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/pend-name-mu-amma-yi-na-imuddin> adresinden erişildi.
- Kubbealtı Lugatı. (t.y.). 12 Haziran 2024 tarihinde <https://lugatim.com/s/TAKL%C4%B0T> adresinden erişildi.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Saraç, Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat* (5. Baskı.). İstanbul: İstanbul: 3F Yayınevi.
- Sertkaya, O. F. (1999). Tevârüd mu? Adaptasyon mu? Nazîre mi? Yoksa İntihâl Yani “Sirkat-i Şiir” mi? *İlmi Araştırmalar*, (7), 191-199.
- Şentürk, A. A. (1993). Şeyhoğlu Mustafa, Hurşîd-nâme (Hurşîd u Feraşşâd), İnceleme-Metin-Sözlük-Konu Dizini, nşr. Dr. Hüseyin Ayan, Atatürk Üniversitesi Yayınları No. 502, Erzurum 1979, (4)-IV-533 s.”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXVI, 355-367.
- Tavukçu[oğlu], O. K. (2004). Türk Edebiyatında Firâk-nâme Adlı Eserler. *Türk Kültürü İncelemeli Dergisi*, (10), 89-122.
- Tavukçu[oğlu], O. K. (2008). *Halîlî ve Fûrkât-nâmesi (Giriş—İnceleme—Tenkitli Metin—Tıpkıbasım)*. (C. Kafadar ve A. T. Gönül, Ed.). Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2024, 16 Kasım). <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Ünver, İ. (1982). *Ahmed-i Rıdvân Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi)*. Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Halil İnalçık Kütüphanesi, Âfet İnan Koleksiyonu, Tezler Bölümü, Doç. T. 105.
- Ünver, İ. (1986). Ahmed-i Rıdvân. *Türk Tarih Kurumu—Belleten*, L(196), 73-125.
- Yavuz, K. (2007). Mevlid’in Türkçe Kaynakları Şerhleri ve Mevlid Metni Üzerine. M. Kara ve B. Kemikli (Ed.), *Süleyman Çelebi ve Mevlid-Yazılışı, Yayılışı ve Etkileri*- içinde (ss. 61-86). Bursa: Osman Gazi Belediyesi Yayınları.

Extended Abstract

Similarity in literary works has always attracted attention and it often has an artistic value. There are various reasons for these similarities. One of them is that writers take other works as an example. Some self-confident poets have mentioned by whom they are impressed in their works. Today, a type of this role modeling is adaptation. In literature, adaptation is when a poet writes a poem in one dialect and another poet writes it in another dialect. In fact, adaptation is a kind of inspiration and modeling. Sheikh Galib (d. 1799) said that he was inspired by Mevlana's Masnavi while writing Hüsn ü Aşk (Hüsn ü Aşk) and considered this as “stealing the public domain”. One of the most beautiful examples of adaptation was given by Lamii Çelebi (d. 1532). He adapted Ali Şir Nevai's (d. 1501) Ferhad u Şirin (Ferhad u Şirin) into Anatolian Turkish with additions and considered Nevai to be his “master”. He said that while making his adaptation, he took some couplets as was, made changes in others, finally collected beautiful words that no one else could touch, and made changes in style when necessary. In addition, similarities can be found in various aspects in some literary works. Whether these similarities were intentional or emerged spontaneously while the work was being created is a debatable issue. The Fûrkât-nâme of Halili (d. 1485) from Diyarbakır and the Hecr-nâme of Hamidi-zade Celili (d. 1569) from Bursa can be given as examples of this. One of the similarities in literary works is the insertion of couplets plagiarized from other works into the copy of that work without the author's knowledge. The insertion

of some couplets from Fahri's (XIVth century) Hüsrev ü Şiin mesnevi into Şeyhoğlu Mustafa's (d. 1414?) Hurşid-name is a clear example of this. Prof. Dr. Ahmet Atilli Şentürk, who wrote an introduction on Hurşid-name, made some observations on this matter. In his study, Prof. Dr. Ahmet Atilla Senturk has listed the plagiarisms from the beginning and drawn attention to the inconsistencies in the text resulting from plagiarism. We come across imported couplets that do not exist in the original work in the verse Siret completed by Muhammed (15th century) in 1467. Couplets were inserted into the Siret using the same method as in Hurshid-name. Another example of plagiarism is Sevda'i's (d. 16th century) Kıssa-i Leyi Birle Mecnun (copyright year 1514). Prof. Dr. Cemal Bayak, who conducted research on the work, determined that 132 couplets in Kıssa-i Leyli Birle Mecnun had been taken from Fuzuli's (d. 1556) Leyla vü Mecnun (copyright year 1535) either as was or with partial changes. Stating that a poet like Fuzuli would not resort to plagiarizing couplets from Sevda'i, who lived a while before him, Cemal Bayak concluded in his work, based on the only available copy, that these similar couplets were later added to Sevda'i's work by a copyist. In his study, Bayak gave the couplet numbers of these plagiarized couplets in the works of Sevda'i and Fuzûlî and made a detailed evaluation. One of the most extreme plagiarists was Hayati (Abdülhayy / Kadı Abdülhayy). Hayati was a poet from the period of Bayezid II. Prof. Dr. İsmail Ünver has shown that the mesnevis attributed to Hayati belong to Ahmed-i Rıdvan or have great similarities. A good example of plagiarism is the Pend-name of Elhac İbrahim Naimüddin (d. after 1768) from Tameşvarlı. The work was largely plagiarised from Güvahi's Pend-name.

Another work that is notable for plagiarism is Hacı İzzet Paşa's (d. 1893) Mi'râc-ı Fahr-î Âlem. More than half of the work was plagiarised from İsmail Hakkı Bursevî's Miraciye. Hacı Ahmed İzzet Paşa was born in the town of Rethymno on the island of Crete in 1813 AD, when his father Osman Paşa was the governor of that island. Hacı İzzet Pasha was a valuable statesman who served in important military and administrative positions in the Ottoman Empire. He died in 1893 while he was the governor of Edirne. He had a share in the construction or repair of mosques, bridges, fountains, palaces, barracks in the cities where he served. It is known that he was interested in poetry since his youth and his poems were compiled and arranged in the form of a divan after his death. Ahmed İzzet Pasha, whose Divan includes religious poems such as münacat, naat and miraciye, also wrote a verse miracname with many quoted couplets from İsmail Hakkı's Miraciye. İsmail Hakkı's Miraciye is among the successful mirajnas of Turkish literature. The fact that many dates were added to the completion of Miraciye shows its value. Ahmed İzzet Pasha's quoting from such a successful Mirajiye may seem natural and welcome at first. However, the fact that the quoted couplets are more than half of the work and why and where they were quoted was not stated changes the complexion of the work and makes them "plagiarized" couplets. In other words, not stating that the couplets were quoted gives the impression that the work is completely original. At this point, is quoting couplets from someone else without asking permission, without

investigating, and without stating who and why you took them considered as “public domain” as Galib says? Or is there such a way, method, or procedure?

EK: 1

İsmail Hakkı Bursevî'nin *Miraciye*'sinin Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Emanet Hazinesi Kitaplığı 1790'daki müellif nüshasının transkripsiyonlu metni¹¹.

[66/b] Hâzihi Mi'râciyyetun li'l-'Abdi'l-fakîr eş-Şeyh İsmâ'îl Hakkî Şerrefehu'llâhu Te'âlâ bi-Berîkî't-tecellî ve Mezîdi't-terakkî ve Fihâ Mine'l-muhasşinâti Şan'atü'l-iltizâmî ve't-Tecnîsi ve't-Teķârubi, Ce'alehâ-Allâhu Te'âlâ Mirķâten li'l-Vuşûli ilâ Cenâbihi'r-Refî'i bi-Hürmeti Hâbihi's-Şef'i

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîmi

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

5.	Gel berü ey bülbül-i bâğ-ı şafâ
Kumrî-i hû hû-zen-i serv-i senâ
Tâ'ir-i Kudsî-i Sidre-âşiyân
Olmış-iken sâkin-i şahın-ı kıdem
Hem-çü tãvûs eyleyüp cevlân-gerî
Var-ısa cân u dilünde nûr u fer
Nerd-bânı 'ışkđur bu marşaduñ
Cân kim hem-râh-ı 'ışk-ı yâr ola
Bu sebebdendür ki Hâllâk-ı Cihân	Nâle-perdâz-ı gülistân-ı vefâ
Tütü-i güyende-i medh ü şenâ
Mürğ-i hoş-h'ân-ı çemen-zâr-ı beyân
Eyledüñ bu 'âleme vaz'-ı kadem
Ravza-i lâhûta dön şimden-geri
'Âlem-i bâlâya kıl 'azm-i sefer
Hâl-i dildür naķdi işbu maķşaduñ
'Aķıbet ser-menzile seyyâr ola
Çün nazâr kıldı kulûba der-nihân
Hancer-i 'ışk-ıla şan münşakķ-idi
Güyiyâ ruh-ı mücessem-di beden
Lerze-sâz-ı 'âlem idi satvesi
Eyleye ma'sûķ aña 'arz-ı cemâl
Da'vet-i mi'râca lâyiķ oldu ol
Tâ bile esrâr-ı Hakkı mü-be-mü
Ola rü'yetle münevver çeşm-i ser
Geldi Cibrîl-i Emîn dergâhdan
Halk u Haķ yanında gâyet mu'teber
Kim meşâmm-ı halka şeb bî-bü idi
Görmeye tâ dîde-i agyâr anı
Eyledi aña anıñ-çün i'tinâ
Tâ fenâda göre hasret hasreti
Bil ki aña yok fenâdan gayri râh
Kim başardı ayağın gâyet ırak
Gerçi cismi idi gâyet muhtaşar
Hikmeti birle merâkibden 'alî
İki cinse âyine idi ķati
Mescid-i Aķşâya geldi bâ-şafâ
Kıldı anda iki rek'at nâfile
Tâ kudüm itdi gürüh-ı enbiyâ
Urdılar ol şâha ta'zîm-ile dem
Bildiler oldur cihânda muķtedâ
Eylediler aña dilden ser-fürü
10.	[67/a]Gördi kalb-i Aħmedi a'saķ idi
Hem mizâcî a'del idi cümleden
Sırr-ı <i>mâ zâga'l-başar</i> dî haţvesi
'İşk-ı 'aşık çün bula dilde kemâl
'İşk içinde çünki fâyiķ oldu ol	
15.	Tâ göre <i>âyât-ı kübrâyı</i> kamu
Tâ ire nûr-ı cemâlinde eser
İrdi müjde bir gice nâgâhdan
Ol gice Kadr idi ma'lûmu'l-haber
Gicede da'vetde hikmet bu idi	
20.	Genc-veş hıfz eyler-idi yâr anı
Bir de budur şebde var sırr-ı fenâ
Kıldı da'vet şeb içinde Hâzreti
Ger dir iseñ Hakk-ıçün <i>keyfe erâh</i>
Var-idi yanınca cennetden Burâķ	
25.	[67/b]Bir adım idi ana medd-i başar
Eylemiş idi anı Rabb-i 'alî
Halk u emri müstemildi hilķati
Çün süvâr oldu Burâķa Muştafâ
Mekkedden irdi aña bî-ķâfile	
30.	Emr kıldı ol Cenâb-ı Kibriyâ
Şûret-i cisme girüp ervâh o dem
İtdiler ol ķible-gâha iķtidâ
Oldılar çün ol ser ile rû-be-rû	

¹¹ Metnin aslı, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt 5 / Sayı 1'de tıpkıbasım olarak bir inceleme ile birlikte tarafımızdan yayımlanmıştır.

35. Ruhlarında göricek nūr-ı Hüdā
Ger dilerseñ bulasın Hâkdan şılāt
Andan idüp Şaḥretu'llāha 'urüc
Merkezi çünkim ḳodı ol pîş-i şaf
Ne hevā sedd oldı aña ne eşir
[68/a] Bir Hümā idi felekde zü'l-'alā
40. Kıldı çün çarḫı nuḥustîni ḫarîm
Ḳurşasın mâh itdi anda çün hilāl
Rûḫ idi Âdem taḫayyüzden beri
Lîk oldı şüret-i tende 'iyān
Didiler ḫikmet ne ola kim anı
45. Virdiler aña iki dürlü cevāb
Biri budur berzaḫîdur ol semā
Bu sebebden 'azm iderken ol Resûl
Nefs zîrā berzaḫ-ı esmā-durur
Anuñ-içün nesline idüp nigāḫ
50. Çün bu mevṫından ide rûḫ irtiḫāl
Âdem-i kāmîl ola fevḳa'l-kamer
Ḳoma yā Rabbi bu berzaḫda bizi
Âdemi pes itdüğü ol çarḫ şad
[68/b] Bir de budur iki vechüñ ey Şerîf
55. Ol semānuñ kevkebidür çün ḳamer
Sür'atında aña benzer devr-i ḳalb
Pes münāsibdür ki rûḫ-ı âdemî
Bu ḳıyās üzre uçup hemçün melek
Şems anuñ nūrından aldı nūrını
60. Her felek devr itdi ol cān üstine
Müjde-i ikbāl irişdi her yaña
Ḥ'âce-i Kevneyn idi çünkim o gül
'Aḳl-ı evveldür budur *Ümmü'l-Kitāb*
Bu-durur 'ilm-i ledünniden ḫabîr
65. Gevherine baḫ-i mescür oldı deng
Müşterîdür aña her zühre-cebîn
Her felekde gördi bisyār âyeti
Ḳulle-i dîḫûr olupdı merşadı
[69/a] Kā'inātı eylesen āmāc-gāḫ
70. Seyr-i vācib idi a'lā himmeti
Nice bilsün-kim idüp Ḥaḳ tesliye
Ger dilerseñ olasın ehl-i şalāt
İrdi andan Beyt-i Ma'mūra Resûl
Olmış idi cümleden muḫtār-ı Ḥaḳ
75. Kıldığı anda şalāt-ı vitr-idi
İḳtidā itdi aña şaff-ı melek
Ḳutb-ı devr-i kā'ināt idi Nebî
İşbu beyti kim şeref zātındadır
Oldı cāyî āsumān-ı heftümîn
80. İntiḳāl itmez o semt-i Ka'beden
Çün irişdi ol maḳāma Muştafā
Gördi-kim ḫil'atleri çün berk-i bîd
[69/b] Zāḫir ü bātın olup ḡarḳ-āb-ı nūr
Bu sebebden rüz-ı cum'a aḳ libās
85. Gördi hem ol ḫalkı ḫallāḳa delîl
Çevresi cevlāngeh-ı etfāldur
Allah Allah oldı anlardan şadā
Rûḫ-ı pāk-i Muştafāya vir şalāt
Ol maḫalden eyledi 'azm-i burüc
Ḥicr-ile ḫāk ağladı bitdi laşaf
Cümle olmışdı aña zîrā eşir
Oldı evc içre hevā-gîr-i 'ulā
Oldı cecdi Âdeme zayf-ı kerîm
Feyz-i nūr-ı Ḥaḳ aña oldı ḫelāl
Ders-i tecrîd idi dā'im ezberi
Âyine içre yüze baḳ bil beyān
Çarḫ-ı evvelde ḳodı Ḥâkim anı
Kim olupdur her biri 'ayn-ı şavāb
Nūr u nāra müstevādur dā'imā
Nefsini anda ḳodı ḳable'l-vuşûl
Berzaḫı iden güzere esmā-durur
Geh gülerdi Âdem ü ağlardı gāḫ
Ol maḳāma iricek baḳ n'ola ḫāl
Ḳala nāḳış taḫt bulmaya memur
'Arşa irgür pāy-ı rûḫ-ı gürbüzi
İtmek içün idi evlādın raşad
Levḫ-i cān içre yazup olgîl 'arîf
Kim olupdur sür'at-ı seyri semer
Fikr-i gün-â-gün-ıladur ṫavr-ı ḳalb
Ol semāyı mesken ide her demi
Seyrine yek-pāye oldı nūḫ felek
Yaḳdı anuñla cihān tennürünü
Nitekim cān dürr ü mercān üstine
Merḫabā didi ḳamu ervāḫ aña
Didiler tedrîse geldi 'aḳl-ı kül
Bundadır Levḫ ü Ḳalem idüñ şitāb
Kim kelāmına 'Uṫāreddür debîr
Ḳavs-i eflāk atdı şaydına ḫadeng
Kim anuñ alınıdadur nūr-ı mübîn
Bulmadı bir yerde seyri ḡāyeti
Ḳubbe-i nūr idi belki maḳşadı
Tîr-i 'azmi aña itmezdi nigāḫ
Künhini bilmezdi anuñ ümmeti
Aña bi'z-zāt eylemişdür taşliye
Vîr Muḫammed Muştafāya şad şalāt
Kıldı miḫrâbında Ḥaḳḳ-içün müşûl
Anuñ-içün oldı miḫrāba eḫaḳ
Kim teveccühden murādı vitr-idi
Bildi fazlın cümle-i ehl-i felek
Aña dā'ir kıldı Ḥaḳ her cānibi
Didiler Ka'be muḫāzātındadır
Şābitü'l-bünyāndur anda hemîn
Kim semā degil felekdür devr iden
Zāḫir oldı çeşmine ehl-i şafā
Yüzleri gibi olupdur hep sipîd
Yüzlerinden şems-i 'âlem utanur
Müşteḫabdur mü'mine bî-iltibās
Kim oturmuş anda İbrāḫîm Ḥalîl
Her biri bir tıfl-ı nîḡü-fāldur

- Didi kimler ola āyā bu kirām
Yüzleri gül tenleridür yâsemen
Viridi Cebrā'il cevāb-ı müstetāb
90. Olmadın cārī bu dünyāda qalem
Eyleyüp Haq anlara lütf u kerem
Fıtrat-ı aşliyyenün hükmi budur
Haızdan menkūl olan katl-i gulām
Geçdi çarḥ-ı sābi'i çün ol şefī
95. İns ü cinden üzerinde var şuver
Her birine bir melek idüp nazār
Her kaçan bulsa tağayyūr ol cesed
[70/a] Tā ki kimse itmeye işrāf aña
Çün bula ke'l-evvel anda hüsn ü ān
100. Dir eyā sultān-ı a'lā-yı şahān
Dem-be-dem eylersin izhār-ı cemīl
Hüsn-i hulqı senden ögrensün kirām
Bu sebebden didi eşrāf-ı ricāl
İtmeyüp ihvān haqqında hıfz-ı ğayb
105. Almaz ol hulq-ı Hüdādan şemme bū
Sī-şad ahlāk-ı Hüdā vardur velī
Ger dilerseñ her dü-'ālemde selām
Andan itdi Sidreye 'azm-i rehi
Çün aña vāşıl olup kıldı nigāh
110. İricek aña Burāk-ı zeyn-i zīn
Oldılar ol şāh için gülbāng-zen
[70/b] Didiler Sidre olupdur müntehā
Müntehā haqqdur haqqatde velī
Çoçdur ikisi miyānında sider
115. Kimi 'Arşa kimi Levḥa 'azm ider
Kiminün bilmez yerin illā İlāh
Bu meger kibrīt-i aḥmerdür çü zer
Bu meger kamillerün girdārıdur
Gel berü ol nīg nāma iresin
120. Sidre saña olmasun hīç sedd-i reh
İşbu Sidredür ki Rabb-i **kün fekān**
Sidre şuretdür dimāğ-ı ādemī
Çün dimāğ-ı ādem ola mu'tedil
Kim-ki görse Cebrā'ili der-menām
125. Kim görünmez enbiyādan ğayriye
Didiler bu Sidre haqqında beyān
[71/a] 'İrķı der-Siccīn çün çāh-ı sücün
'İrķıdur zaqqūm u zehr-i kāfirān
Bergi anuñ hülleler eyler nişār
130. Anuñ-çün eyleyüp tenzīl-i edā
Çünkü 'ırķı berkden oldı beri
Sidreden taqsīm ider aḥkāmı Haq
Bu cihetden Kürsiden iki kadem
Çün kadem sābit olupdur naql-ile
135. Anı idrāk itmede 'aql oldı lām
Sidrede kırmaç dilerseñ ger ḥiyām
Çünkü oldı Sidrenün seyri temām
Çaldı anda Cebrā'il ile Burāk
Eylemez ḥaddin güzer ehl-i veleh
140. Geldi Refref düşdi pāy-ı Haızrete
[71/b] Var-idi Refref yanınca bir melek

- Kim bu ḥurrem-cāda eylerler ḥirām
Sebz serler çün bahār içre çemen
Kim bulardur fevt olan qable'l-ḥiṭāb
Dikdiler şahrā-yı 'uqbāya 'alem
Oldılar ceddün yanında muhterem
Bu-durur aqvāl içinde hemçü dür
Hüccet-i rüşendür aña vesselām
Gördi kürsiler turur ğāyet refī
Güyyiā olmuş revāndan behre-ver
Elde bir perde tutar mensuc-ı zer
Eyler ol perde ile anı setr ü sed
Baqmaya ervāḥdan eşrāf aña
Ref' idüp ol perdeyi andan ol an
Dir eyā sübhān-ı Mevlā-yı cihān
Ger qabīḥ ola çekersin çeşme mīl
Kim odur ehl-i dile ḥayrū'l-merām
Kim ki viriser masāvīye mecāl
'Ādeti olsa dem-ā-dem keşf-i 'ayb
Müdde'īdür aña fetḥ olmaz kapu
A'zamıdur ḥüy-ı nīgü ey velī
Rūḥ-ı pāk-i Aḥmede vir şad selām
Cebrā'il olmuşdı yanında rehī
Gördi anda var bir özge cilve-ğāh
Nāzil oldı nāz-ıla bil ol güzīn
Nitekim sultāna olmuşdur mezen
Ya'nī a'māl anda bulur intihā
Sidredür ol müntehānuñ evveli
Her 'amel ihlāşına göre gider
Kimine olur Qalemde fetḥ-i der
Zi-'amel ki irgüre Haqqa külāh
Eylemişdür ma'deniyyātı güzer
Anlaruñ girdār-ı cevher-dārıdur
Cümleden Rabbü'l-enāma iresin
Müntehā Allāha vaşla kıl şereh
Eyledi Cebrā'ile anı mekān
Cebrā'ıldür anuñ 'aql-ı hoş-demi
Feyz alur nūrından anuñ cān u dil
'Aqlını görmüş olur ey nīg-nām
Pes mişāl ola görinen ğayriye
Kim anı ḥalq itdi Mevlā der-miyān
Fer'i 'illiyiñe baḥş eyler şücün
Fer'i mīve-dār-ı mü'mindür her ān
Hem şī'ār-ı mü'min olur hem dişār
Lā yecū'u didi **lā ya 'rā** Hüdā
Çaldı 'uryān ehl-i küfrün her biri
Emr ü nehyün cümlesidür şıdḳ u haq
Sidreye eyler tedellī dem-be-dem
Eyle ikrār itme te'vīl 'aql-ıla
Haq bilür künh-i şıfātın ve's-selām
Qıl şalāt ü qıl selām-ıla kıyām
Eyledi Kürsiye andan ihtimām
Kim zarūrī idi ol-demde firāk
Kim **ve-mā minnā** didi **illā ve-leh**
Şan mülākī oldı ḥasret ḥasrete
Dir idi **el-ḥamdu lek eş's-şükrü lek**

- Kim sezâ itdün beni bu hîdmete
Cebra'ıl gam-küsâr aña hemân
Bindi Refref üstine çün nâz-ıla
145. Gördi qaldı anda Cibrîl-i senî
'Âlem-i envâra yol düşdi baña
Çünkü 'aql-ı mahz idün hilkatde sen
'Aqla bu vâdî degildür püye-gâh
Olduñ ise Refref-i 'ışka suvâr
150. Eyle celb-i 'ışk ü kıl def'-i hîred
Andan ol hûb oldı gözlerden nihân
Pây-gâhı oldı Kürsî-i kerîm
Kürsî-i zer zirr-i 'ilmüñdür vücüd
Dil çü sañ-ı cennet ü rûh 'Arşdur
155. Ferşi fevka'l-'Arş kılsañ vechi var
[72/a] Nitekim gülmîh-i zer mânend kûh
Belki rûhu'r-rûhdur işbu cesed
Kim letâfetde 'alem iken sürüş
Ger sürüşüñ var-ise şeş-şad peri
160. Andan idüp müstevâ-yı 'Arşa meyl
Didi *er-Rahmân 'ale'l-'Arşî'stevâ*
Oldı kübrâ çünki bu şugrâya zam
Bir netîce eyledi âhir zuhûr
Çünkü 'Arşuñ tâlî'i oldı sa'îd
165. Yazdı tâk-ı müstevâyâ ismini
Cism-i külle nefh olup rûh-ı revân
Çün şîfatından idi 'Arş ey taķı
Reng-i gül olmaz cüdâ gülden ebed
Çün o Şâha 'Arş oldı mîz-bân
170. Dest-ber-dest-i diger olup dü-yâr
[72/b] Ne kadar var-ise âyât-ı 'ızâm
'Âlem-i terkîb çün oldı temâm
Vâz-ı terkîb eyleyüp ol zirvede
Gâyib oldı 'âlem-i terkîbden
175. Ol melek qaldı girü gitdi Hâbîb
Çün Resûl olmışdı 'ışk-ıla harîk
Anda gûş itdi Kalemnden hoş şarîr
İrdi nev'â vahşet anda ol güle
Hayret-i kübrâya düşdi bî-civâr
180. Aldı bir hâlet anı kim nişveden
Bâ huşuş irdi Kalemnden çün şadâ
Vecde geldi lezzetinden nağmenüñ
Çünkü sârî oldı sırrına o hâl
Esdi çün bād-ı nesim-i hoş-nefes
185. Eyledi *zâte'l-yemîn zâte's-şimâl*
[73/a] İltifâtı bundan aldı 'âşîkân
Kimde vecd olmazsa cünbüş kılmassun
Hile ile hîç âb olur mı şîr
Reng-ile tāvus olsa ger kelâğ
190. Câme-i zer geyse pîş-endâm eger
Kıl ri'âyet ü an 'ahd-i evveli
Tutmayan bu dâ'ire içre uşul
Çünkü ol hâlet virildi Aħmede
Anda keşf oldı aña 'ilm-i keşîr
- Eyledün idhâl silk-i ümmete
İtdi teslîm ol Rusûli bî-gümân
Okudı *Nûr âyetin* şehnâz-ıla
Didi Allâha şımarladum seni
Bunda qal sen olmasun zaħmet saña
'Âkıl olan bunda qalur şağ esen
Sırr-ıla eyler kişi Hâkka şikâh
Kať'-ı menzil itmege saña ne var
Olmaya tâ sîne deff-i dest-i red
Cân idi güyâ ki der-cism-i cihân
Dest-ber-dergâh didi iy Kerîm
Vâsî'ü'l-meydândur gâyetde cüd
Cism-i cevherdâr-ı 'âşîk Ferşdür
Ferş-ile tâ kim ola 'Arş üstüvâr
Virdi rûy-ı arza temkîn ü şükûh
Eylese n'ola ferîştehler hâsed
Bulmadı bu seyri qaldı pür-hurüş
Bunda yüz artuğdur ey peyker perî
Kondı ol gül-zâra mânend-i cümeyl
Raħmete 'Arş oldı yine müstevâ
'Arş-ı A'zamda füzün oldı 'ızam
Görmemişdi mâder-i dehr-i dühûr
Toğdı ol mihr üstine çün mâh-ı 'îd
Atlas-ı nev-püş kıldı cismini
Cünbüş-i nev buldı çün serv-i revân
Zâtına oldı şîfatı mültaķı
Mâ-i şâfi ile devr eyler zebed
Dökdü hûn-ı mihrî dilden bî-zebân
Gezdiler ekvânı hep dâr u diyâr
Buldı 'ıkd-ı seyri içre intizâm
Tutdı ferd ü vâhîde rû ol hümâm
Turdı Beyte karşı güyâ Merve
Rûh-ı mahz oldı tecellîden beden
Bilmedi ne hâlete yitdi tabîb
Baħr-i nûra Hâk anı kıldı ğarîk
Kim yazardı Levha mânend-i harîr
Toldı heybet gözlere vü gönüle
Nitekim baħr-i muhît içre cevâr
Gitdi kayd-ı rûh u tedbîr-i beden
Bir şadâ kim anda var hûsn-i edâ
Zîr ü bem-veş cünbüşinden zaħmenüñ
Kendini zabt eylemek oldı muhâl
İtdi berg-i sırrı taħrîk ol nefes
Meyl kim eyler niçe hâl iştîmâl
Kana qalma var bu şîr-i hâle kan
Hem tekellüfle yanup yaķılmasun
Fi'l-hâķîka kande rûbeh kande şîr
Eylese cevlân olur hâli çü lâğ
Ehl-i 'irfân şanma aña baş eger
Olasın hîfz-ı edeble tâ velî
Olmadı ehl-i maķâmât-ı vuşul
Kulzûminüñ cezri irişdi mede
Olmadı bir vech-ile ammâ ki şîr

195. Her kime kim geldi bu 'ilm içre riy
Nice Mūsā oldu gālib iştiyāk
Çün kulağdan 'āşıkun oldum senün
Ol Hābībullāh daḥı bī-iḥtiyār
Şöyledür cān u dilüm garḳ-āb-ı 'ışḳ
200. **Len terānī** didi Mūsāya velī
[73/b] Şavt-ı Şiddīka müşābih bir şadā
Inne Rabbeke yuşallī didi hem
Raḥmet eyler ya'nī Rabbū'l-'ālemīn
Hem saña raḥmet ider maḥşūs kim
205. Zā'il oldu vaḥşet-i dil ol demi
Oldı çünkim vaḥşet andan müsteleb
Ol ki **fe-evḥā ilā 'abdih** didi
Şol kadar esrār aña oldu mufāz
Çünkü 'āşıkı o dem Faḥrū'l-enām
210. 'İşḳ zīrā ādemi eyler dü-reng
Tā irişe vaḥdete bī-bāk ola
Vāhidiyyet rütbesidür ol maḳām
Çünkü zātun pertevi ola şikār
Ḳurb-ı **ev ednā** dinilmişdür buña
215. Bu fenā-i muḥlaḳa nāzır-durur
[74/a] **Ger teraḳḳī-cū isen mā-lā-kelām**
Çünkü irdi gāyetine intizār
Gerçi gülzār içre idi her nefes
Çün kafesden 'andelīb āzād ola
220. Ḳurb içinde bir daḥı bu'd olmaya
Olıcaḳ zāhir göze 'ayne'l-yaḳīn
Belki ḳurb u bu'd olur hep ber-ḫaraf
Zerrece ḳalmaz dilinde ārzū
Çünkü bula feyz-i rū'yetden nemā
225. Ka'be-i zāta çün itdi iltifāt
'Aḳlı 'ışḳ oldu vü 'ışḳ ender-fenā
Sırrı girdi şüret-i cisme hemān
Şol ridā'ü'l-Kibriyā ḳaldı raḳīḳ
Mazhariyyet āyine oldu aña
230. [74/b] Olmasa āyīne-i imkān eger
İsteyen nūr-ı tecelliye civār
Dīdeni aç eyle mirāta nazar
Çün kafānuḡ ḫükmi oldu müzmaḫil
Gitdi ḳaydı dīdenün anda ḳamu
235. Ḳıl nazar ebr-i sepīd olmaz hicāb
Hem 'arūsunı nefsine göre ḳınā'
Bunda yoḳdur taşradan ḡayra nazar
Bilmedi bu sırrı ehl-i i'tizāl
Ol ki didi sā'ile **ennā erāh**
240. Esdi çün bād-ı şabā-yı vaşl-ı yār
'Āḳıbet gitdi ḫazān irdi bahār
Her yaña buldı serāperde küşād
Açdı ol sultāna Mevlā bir ḳapu
Eyledi seyrān sarāy-ı ḳudreti
245. [75/a] Gördi dīdārın didi yā Hū aña
Men re' ānī ḳad re' āke men re' āk
Nūruña müstaḡraḳam hemçün hebā
Şemsünje āyīne oldum çün ḳamer
Mazḫar-ı tāmam bugün envāruña

Rabbi zidnī olmadı aña meriy
Didi yā Rab niçe bir bu cānı yaḳ
Baña göster ḫal'at-ı müstaḫsenün
Didi yārā niçe bir bu ḳalbi yar
Bilmez anı degme bir mürḡ-āb-ı 'ışḳ
Muştafāya ne didi baḳ ol Velī
Yā Muḫammed ḳıf diyüp ḳıldı edā
Kim şalāt-ı Ḥaḳ idi ol dem ehem
Tā ḡazabdan ümmetün ola emīn
Bilmez anuḡ sırrını hīçbir ḫaḳīm
Mündefi' oldı celālün demdemi
Oldı üns-i Ḥazret-i Ḥaḳ müteleb
Vaḳfe içre vaḫy olan āyāt idi
Kim vaḫyden olur ancaḳ müstefāz
Ol maḳāma **ḳābe ḳavseyn** oldı nām
Anuḡ-içün itdi ol demde direng
Gide işneyniyyet andan pāk ola
Vardur ol berzaḫda 'uşşāḳa saḳām
Anda maḫbūbiyyet olur āşikār
Kim Hābībullāh vāşıldur aña
Bunda ehl-i zāt olan ḫāzır-durur
Vir revān-ı Muştafāya çok selām
Bülbül-i dil oldu gāyet ile zār
Olmış idi līk maḫbūs-ı ḳafes
Gül-muşāḫib büyü cāna zād ola
Nüş idüp bu cāmı ḳan özge meye
Dir ne var 'ālemde yā andan yaḳīn
Şirket-i nisbet olur maḫrūḫ-ı ref
Ārzülardan ḳamu eyler vuzū
Lāzım olmaz Ka'bede ḳible-nümā
Ḳalmadı zātında āşār-ı şıfāt
Ḳalmadı sırrından özge āşinā
Ḳāleb ü ḳalb oldu yektā bī-gümān
Tā ki Mevlā-y-ıla fark ola daḳīḳ
Kendi kendin kimse görmez baḳ saña
Vācibi hīç göre mi mümkin meger
Mazhara eyler nazar āyīne-vār
Tā ki meşhūd ola anda müntazar
Ol ḳafā rū oldı rū çeşme maḫil
Mazhariyyet ḳaldı perde ḳadr-i mü
Eylemez ḫurşīd anuḡla ihticāb
Perde olmaḳ buldı ḫadd-i imtinā'
İtmeye tā perdeden dīde güzer
Ḳaldı bī-idrāk hemçün 'aḳl-ı zāl
Oldı tegrīde çıkar bir özge rāh
Vaşl-ı yāra irdi āḫir faşl-ı yār
Şeb güzer idüp zuhūr itdi nehār
Bir bahāne ḳaldı dil olmaḡa şād
Ol ḳapudan girdi vü ḳıldı ḫapu
Gördi bī-perde cemāl-i Ḥazreti
Ben saña āyīne oldum sen baña
Ḳad re' ānī lā yeḳul ennā erāh
Nūr-ı zātundur görinen ser-be-pā
Eyledüm naḳd-i şıfātun der-kemer
Varış-i bī-şirketem her varuña

250. Sırruñ ile oldı sırrum ašinā
Bu-durur ol kim didüñ *Allāhu nūr*
Bu-durur ol vech-i bākī kim 'ıyān
Bu-durur ol kenz-i maḥfī-i ezel
Kim bu yüzi görmedi a'mā-durur
255. Hem daḥı ol Muṣṭafā-yı ḥüb-rū
Lā ilāhe didi *illa'llāh* aña
Şüretünge gerçi oldum müstekır
Bu sebebden didi erbāb-ı cemāl
Kim ki gösterdi riyāsetden nişān
260. [75/b] Yā ene'l-Ḥaḥḳı idüp *hel min mezīd*
Kim dimesi anı kümmelden biri
İtdi her dü-rütbeyi bī-imtiyāz
Yā ki isfīdāc ile mezc itdi zāc
Yā ki baḥr-i 'azb-ıla baḥr ü ucāc
265. Aşl-ı Âdem çünki āb u gil-durur
Didi *kānā ye'külān* ya'ni't-*ta'ām*
Pes bu māye birle âdem utanur
İdelüm biz mebhāse yine şürū'
Ḥaḥ Te'ālā didi ol dem Aḥmedā
270. Bir benem bir sensin ancaḳ māverā
Didi Aḥmed Ḥaḥḳa ol dem iy selām
Mā'adāyı eyleyüp terk-i ebed
Bu-durur *levlāke* sırrı şübhesiz
Līk *levlāke* ḥitābında ḳamu
275. [76/a] Yok-durur pes anda taḥḳīr-i mihān
Ger dilersen göresin nūr-ı Ḥüdā
Didi temkīn ehli bir sırr-ı serī
Olsa mer'ī hem ḥilāf-ı mu'tekād
Pes Ḥaḥḳa ḥaḳ üzre 'āḳıd olmadı
280. Ḥaḥḳa dāḥil olcaḳ baḳ ol nebīl
Kim teḡayyür bulmadı evvelki 'aḳd
Şol ḳadar var kim şühūda irer 'ayn
Bu cihetden rü'yeti tercīḥ ider
'İlm zīrā 'aynı olmaz muḥtevē
285. Keşfe irgürmezse Rabbü'l-'ālemīn
Çün ḳapu muḡlaḳ ola sen taşrada
Şimdi seyr eyle başiretle ḳatı
Kim başar olur başiret ol zamān
- [76/b] Gör Ḥabībullahuñ isti'dādını
290. Anuñ-içün didiler ehl-i vüşül
Ḥadd-i dünyāda degildi gerçi ol
Ḥadd-i dünyāda daḥı vardur cevāz
Gör nice tekbīr idince ol Şafī
Kim muḥāzāt eyler-idi Ḥazrete
295. Çün tecellī eyleye Rabb-i Ḳadīm
Kim vücūd-ı muḥlaḳ oldı şāfī vech
Çünki ola dīdenün ḳaydı müzāl
Var ḳıyās it ḥadd-i 'uḳbāyı aña
Ger dir-iseñ görmedi Mūsā niçün
300. Vechi budur gerçi yok bunda muḥāl
- Rüyüñ ile oldı çeşmüm rü-şinā
Yüzünge baḳmaḡa âdem utanur
Oldı nūrı gözlere fevḳa'l-beyān
Zāhir oldı lā yezāl ü lem yezel
Münkirānı kāfir-i na'mā-durur
Çünki derden dāḥil oldı içerü
Sen ulu Mevlā vü ben 'abdem saña
Sen Ğanī Ḥaḥsın velī ben müfteḳır
Kim ki 'abd-ı maḥz ola buldı kemāl
Eyledi da'vā-y-ıla i'lā-yı şān
Yā ki sübhānī didi çün Bāyezīd
Belki oldılar o da'vādan beri
Misk-ile ḥalt eyledi berg-i piyāz
Ḳıldı iki zıddı gūyā bir mizāc
Şevb idüp gösterdi yekden ihticāc
Böyle sözi söylemek müşkil-durur
Kim anuñla mübtelādur ḥāş u 'ām
Kim diye zulmetde oldum 'ayn-ı nūr
Ḳalmaya tā intizār içre bürū'
Kim nażırūñ gelmemişdür sermedā
Hep senün-çün ḥaḳ olundu bī-mirā
Bir sen ü bir benven ancaḳ bī-keḷām
Yoluña mebzül ḳıldum bī-kebed
Böyle fehm idün bu sırrı böyle siz
Mündericdür aşfiyā hep mū-be-mū
Ey faḳīḥ gec fehm-ile olma mühān
Eş-şalātü ve's-selām olsun edā
Nāfi' olmaz i'tikād-ı serseri
İ'tikād-ı evvel olur münteḳad
Emr-i Ḥaḥ üzre mu'āḳıd olmadı
İ'tikād-ı evvel üzre buldı bil
Bulmadı¹² bir vech-ile ol 'aḳd faḳd
Bir degil zīrā baḳılssa 'ilm ü 'ayn
Ma'rifet üzre açan 'irfāna der
Ğayb-ıla olmaz şehādet müstevī
Nāmı ol 'ilmün şu'ūr olur hemīn
Göremezsın anı varsañ Ḥaşre de
Ḥaḳ yarın tebdīl ider bu ḥilḳatı
Çeşm-i serle görünür Ḥaḳ bī-gümān
Yarınuñ virdi bugünde dādını
Baş göz-ile gördi Allāhı Resül
Kim götürmezdi cırā-y-ıla çı ol
Ol Ḥabībe oldı bāb-ı keşf vāz
Seyr iderdi cümle-i ehl-i şafī
Çün ḳamer mazḫardı şems-i ḳudrete
Anda bil sitt-i cihān olur 'adīm
Oldı anuñ cümle-i evşāfı vech
Görine dünyāda Ḥaḥḳ-ı Lā-yezāl
Ḥadd-i fevḳa'l-'Arşı da ḳıl ol yaña
Çünki var-idi cevāz-ı insān-içün
Līk muḥtaşdur Ḥabībe işbu ḥāl

¹² bulmadı: olmadı (İrfan Poyraz neşri, s. 200/b. 9. Metin bölümünde 117. sayfa 281. beyit).

- Didi *tilke'r-Rüsûlü* Kur'ānda Hâk
Muştafāda çünki cāmi'di nihād
Didiler aşı-ı sa'ādāt-ı verā
[77/a] Her kemālūñ hem-seri 'irfāndur
305. Gāyet-i 'irfān dahı oldu şühūd
Çün 'ibādet ola andan ma'rifet
Çünki Hâk 'abde ola sem' ü başar
Bulmayınca zātdan dil pertevi
Kim şıfātuñ pertevi zā'il-durur
310. *Lā-uhibbü'l-āfilīne* kıl nigāh
Kim o ebrāruñ maqāmıdır işit
Kim muqarreb hāli oldu ber-devām
İmdi 'ilm ü 'ayn-ı Hâkka irişen
İrmeyen Hâkka qalır berzahda bil
315. Hem didiler aşı-ı 'ālem bir-durur
Aşlı bir fer'i görünmişdür keşir
Var *mā-fi'd-dāri illa'llāha* bak
Hem Muḥammed Muştafāya kıl nazar
[77/b] Her güher andan toğub buldı vücūd
320. Bātını hâk zāhiri hâk oldu bil
Görmez anı gerçi çokdur nāzırūn
Görse Hâkki görmüş olurdu hemān
Vāriş-i Peyğamberi aña kıyās
Kıl nazar rüy-i şevāhiddür celī
325. **Ger dilerseñ büy-ı Hâk tola meşām**
Çünki tekmiñ itdi mi'rācin Resül
Geydi evşāf-ı Hüdādan hil'ati
Eyledi ol bāğdan servi hīrām
Tā ola ehl-i zemīn bā-lütf-ı Rab
330. Kim perişān idi çün kākül-i cihān
Büy-ı cennet virdi ise ceddı bu
Eyleye irşād-ı cümle kā'ināt
[78/a] Çün komışdı 'Arşda terkībini
Sākin oldu binyesinde ol nefes
335. Dāhil oldu gülşene hemçün hezār
Müstevādur ol maqām-ı pāke ad
Başmadı ol cāya bir ehl-i şafā
Kim budur tertībūñ evvel maşdarı
Zirve-i ekvān olupdur ser-te-ser
340. Fi'l-hâkka andadur sırr-ı sükūn
Leyl-i deycūr aña mazhardur bugün
Yenzilü'r-Rabbü diyen Faḥr-ı Cihān
Rüz-ı nūr-efrüz olup mir'āt aña
Andan açdı Künsiye ol Şāh per
345. Eyledi çün Kürsiye vāz-ı qādem
Sağf-ı Kürsī 'Arş u saḥıdır cinān
Gördi cennet çevresi dīvārdur
[78/b] Şüret-i a'māl idüp anda bürüz
Zirvesidür şol vesile cenneti
350. Ol vesile işbu dünyāda nedür
Bu sözi fehm eylemek āsān degil
Girdi 'Adne kim odur a'la'l-cinān

- Her birin bir ḥaşlete kıldı eḥâk
Cümle evşāfi aña kıldı mihād
Ḥālīka imān olupdur bī-mirā
Fehm-i *küllü men 'aleynā fāndur*
Kim liqā-i Hâkdur evvelden 'uhūd
Zāt-ı Hâkka müşil olur bu şıfat
Zāt-ıla¹³ meşhūd ola tül u kışar
Olmaz ol feyz-i şıfatdan mürtevi
Şarkı āḥir mağribe ā'il-durur
Bil fenā virmez tecellī gāh gāh
Var muqarreb hāline göre iş it
Ol ḥavāşş aḥvālını bilmez 'avām
Dā'imā olsa n'ola rü'yetle şen
Eyle var cān u dili Hâkka sebīl
Bu sözi fehm eyleyen kābir-durur
Vaḥdete bak keşrete olma esir
Alagör 'ilm-i İlāhiden sebak
Ol-durur her ma'dinūñ aşlı çü zer
Cülme esmā aña eylerler sücūd
N'ola olsa kıble-gāh-ı her qabil
Dir anuñ-çün *ve terāhüm yenzurūn*
Bulur idi iki 'ālemde emān
Eyle itme rü'yet-i Hâkdan iyās
Tā ki her yüzden ola Hâk muncelī
Muştafāya vir şalāti şubḥ u şām
Aldı her menzilde tārācin Resül
İsm-i A'zamdan göründi tal'ati
Tā ola āzāde-i Beytül-Harām
Ol Ḥabībūñ cilvesinden pūr-tarab
Gül yüzinden ola tā gül gül cihān
Bir gül-i şad-berg-i Hâkdan vire bü
Zāhir ola çeşm-i cāna beyyināt
Döndi aña tā bula ehlin bini
Cism-i pākin itdi rūḥına kafes
Bir zamān tā ide ol gülşende zār
Ḥall-i terkīb it o semte adım ad
Başdı ancak Faḥr-ı 'Ālem Muştafā
Nitekim ol oldu terkībūñ deri
Ḥadd-i cism ü rūḥı ol zirve keser
Olur anda cümle cünbüşler yekūn
Sırrı anuñ bunda aẓherdür bugün
İtdi sırr-ı cünbüşe remz-i nihān
Pāy-ı ehl-i cünbüş oldu at aña
Açmadı bir kimse böyle şāh-per
Ḥayra maqdem didi ehl-i dem-qādem
Vüs'atinde yok felekde hem-çünān
Cennet içre ne dilerseñ vardur
Olmada her nesne efzūn rüz rüz
Kim Hâkkuñ oldu Resüle minneti
Ravzadur kim ol Ḥabībe lānedür
'İlmi anuñ şān-ı her insān degil
Anda olur rü'yet-ile imtinān

¹³ zāt-ıla: Hâk ile (İrfan Poyraz neşri, s. 202/b. 10. Metin bölümünde 121. sayfa 307. beyit).

- Gayra nisbetle odur Ka'be-nihād
Çün keşbe cem' ola ehl-i nazar
355. Kim ki t̄ā'āte bugün ide şitāb
Ol göre evvel cemāl-i Hāzreti
Kim te'ennī ide t̄ā'atdan yaña
Var hāzāna k̄alma seyr it der-bahār
Olsa 'āşık 'ışk-ıla cūy-ı revān
360. Gir niyāz-ıla yola ne nāz-ıla
T̄ir-i h̄ükm-endāz-ı bāzū r̄uy-per
Gird-bāde olma rehde pey-sipur
[79/a] Didiler 'Adn içre çün h̄alvet ola
Okıya **T̄ā Hā** o meclisde H̄udā
365. Lütf-ı eż'āf ile der vaqt-i sere
Çünkü taḥşış eyleye **T̄ā Hā**ı H̄aḫ
On iki burcı didi ehl-i h̄ikem
'Ālem-i kevne kaçan irse fesād
Devr-i küllin̄ olup devrānı tām
370. Anuñ ile bile cennetde şibāh
Bu-durur Kur'ānda **bükre vü 'aşı**
Ya'nī dünyā 'ādeti üzre ğidā
İşbu 'ādet üzre idüp nehmeti
Sā'ir evkāt içrede olmaz cüzāz
375. Anda olmaz kimse aşlā ğürsine
Lezzet-i şırf oldu anda h̄ordenī
Sürmek isterseñ cinān içre şafā
[79/b] Andan ol şebhāz-ı evc-i ma'rifet
Eyleyüp cennātdan meyl-i nüzül
380. Şordı Mūsā Muştāfāya farzdan
Didi pencah vaqtdur olmam melül
Didi vardur gerçi 'ālī h̄immetün
Ümmete z̄irā gelür bār-ı girān
Bu söz ile eyledi H̄aḫka niyāz
385. Ger şorarsañ vech-i taḥşışı baña
Enbiyādan çünkü ğayri var-idi
İki vech-ile cevāb oldu raḫīm
Biri budur kim olup dānā-yı kār
A'lem-i aḫvāl-i h̄alk̄ idi kamu
390. Bir daḫı budur kim ol Rabb-i 'Alīm
Çünkü oldur h̄āzin-i sırr-ı kelām
Andan ol dest-i H̄aḫka engüşterī
[80/a] Heykel-i nūr-ı tedāvīr-i felek
Eyleyüp seyr-i nücüm-ı sāyire
395. Kıldı 'izzet ile teşrif-i Harem
Bir nefesde h̄āşıl oldu bu umūr
Çün didi **şümme denā** remz eyledi
Nitekim oldu nüzüline sened
Ḳābe kavseyn oldu **Allāhu's-şamed**
400. Sırr-ı **ev-ednā**dur **Allāhu aḫed**
Seyr-i āyāt-ı 'ızām idi murād
'Arş u Ferş üzre berāberdür z̄uhūr
Eyleyüp ta'līm anı ol Muştāfā
Didi bir ḫabl eylesen̄ tenzīl sen
405. Çünkü oldu berşüde fevḫa's-semā
- Eyledi efzāl anı **Allāhu hād**
Keşf-i dīdār-ı H̄aḫ ola muntaẓar
Anda da sür'at ide bā-āb u t̄āb
Seyr ide anda kemāl-i ḫudreti
Cümleden şonra ḫudüm ide aña
Kim gider ḫuramaz ḫatār-ıla bahār
T̄iz irer ma'şūḫına r̄uh-ı revān
Menzile ir irmedin bir nāz-ıla
Bāz ḫılsa h̄iç çiz olmaz siper
Yoluñı bād-ı şabā gibi süpür
ḫalvet eşnāsında hoş celvet ola
Ġüş ide anı kamu şāh u gedā
Vire ḫazın ğüş-ıla çeşm-i sere
Didiler ol süredür fazla eḫaḫ
Kürsīden taḫsīm ider Rabb-i ḫakem
Bulsa bāzārı bu edvāruñ keşād
Bulmayısar intihā vu ihtitām
Kim nedür anda daḫı şām u şabāh
Ey sefīre-dān-ı nazm-ı dil-keşī
Birisi oldu **'aşā** biri **ğadā**
Cennet içre ekl iderler ni'meti
Anda dā'imdür ükül bākī lezāz
Ekl ü şürb itmezse de ger bir sene
Olmaz 'ālī meşrebün̄ zevḫi denī
Ḳıl şalātı ber-revān-ı Muştāfā
Ol ğüzīde-zāt u senēde-şıfat
Oldı zayf-ı Mūsā-i 'ālī-pūjül
Kaç vaqt emr etdi didi farz eden
Ḳıluram t̄ā kim ecel ide ḫulül
L̄ik var taḫfif eyle z̄immetün
Dön bu deryādan ḫarīb iken kerān
Elliden t̄ā buldı beş vaqt imtiyāz
Kim neden Mūsā delīl oldu aña
Her biri bir çarḫda devvār-idi
Her birisi miḫver-āsā müstaḫīm
Ġayriden çok ğörmüş-idi r̄uzığār
Zevḫ-yāb-ı ḫulv ü mürr-idi hem ü
Eylemişdi anı maḫşūşan Kelīm
Pes kelāma ol eḫaḫdur ve's-selām
Rağbet-engīz-i derün-ı müştērī
R̄uh-ı cümhūr-ı teşāvīr-i melek
Pertev-i ruḫsārını şaldı yire
Oldı anuñla Harem bāğ-ı İrem
Bilmez anı kim ola derkinde mūr
Kim 'urüc-ı Aḫmedi ğamz eyledi
Fe-tedellā āyeti iy müstened
Kim ulūhiyyetdedür imdād u med
Kim o bahr-i zāt dur yok aña ḫad
Yoḫsa bulmuşdı tecellī ittirād
Nitekim etrāfa 'aks-i nūr-ı hūr
Virdi cān-ı ehl-i tevḫīde şafā
Düşer Allāh üzerine ol resen
Didi **lā uḫşī senā ente ke-mā**

- Oldı Zü'n-nün қа' r-i bahre müstehem
Hü hüviyyetde ma' iyyet sırrı var
[80/b] Şeş cihetden gerçi 'ālīdür vücūd
Çanda isterseñ bulursın anı sen
410. Çün nüzül itdi yire ol muhteşem
Nūr-ı zāt olmışdı rüyında güneş
Meh yüzinden tütölüp mihr-ı felek
Çün tecelliden ruhu gül gül idi
Kulzum-i nā-қа' r-yāb-ı zātın
415. Līk tab' -ı 'ām-ı nās idi ruḥām
Çün 'amā-yı dil olupdı perde-püş
Görmediler ol yüzi gül-nārı hīç
Olmadılar müştērī bāzārına
Yā meger Şiddīk ola taşdıķ iden
420. Didi Haķ *kul innemā ene beşer*
Almadı *yūhā ileyyeden* sebaķ
Bu kıyās-ı nefse ruḥşat virme sen
[81/a] Evliyādan ğayra muğlaķdur bu bāb
Haķķı bilmek didiler āsāndur
425. Ger ferişteh olsa insāndan ḥabīr
Mühtecibdür līk işbu nūrdan
Didi *lā-şarķiyye lā-ġarbiyye* çün
Çün cemāle mażhar olmışdı melek
Bilmedi çün ol nedür şarķ-ı celāl
430. Bu sebebden olmayup bīdār-ı Haķ
Çünki def' idür aña Haķdan kemāl
Çünki tedricī-durur insāna ḥāl
Belki ehl-i izdiyād olmaķdadur
Fevķ-i 'Arş oldı kerübīye maķām
435. Gerçi dir ḥikmet yüzinden ehl-i Ferş
Bu sözi itmez pesend erbāb-ı rūḥ
Andadur ervāḥ-ı tehyīmiyye hep
[81/b] Neş'ede cāmī'-durur insān velī
Andadur külliyyet-i esmā bugün
440. İşbu insān ekmelidür Muştafā
İster-iseñ şüretin Qur'āna baķ
Eyle iḥyā sünneti vü ismini
Ger dilerseñ kabrüne reş ola mā'
Didiler mi'rāc olupdur sī vü çār
445. Biri cismānīdür anuñ bī-cedel
Kim odur maḥşūs-ı zāt-ı Muştafā
Naşş idüp *esrā bi-'abdih* çün didi
'Abd-i maḥz olduğı için ol şeft'
Cisme göre amed ü şüddür maķāl
450. Mā-'adāsı ol otuz dördün dilā
Didiler olsa Muşaffā bu vücūd
[82/a] İrş olur mi'rāc-ı rūḥānī aña
Ĝāḥ nevm-ile olur rü'yāda bu
İnsilāḥ-ıla olan aķvā-durur
455. Mā-sivādan her ne deñlü iḥtirāz
Didiler bu insilāḥa hem fenā
Kim ḥāḥeret bunda olur ber-devām
Baķ Resülün i'tidāl-i bāline
Ḥ'āb gelse nergis-i şehlāsına
460. İztiçā' itseydi ger ba' de'l-vuzū

- Lā ilāhe* didi *illā ente* hem
Cümle esmā-y-ıla oldur hem-civār
Münbasıtdur līk nūr-ı feyz ü cūd
Ol güzel yüzde görürsın anı sen
Bā-hezārān 'izz ü nāz u bā-ḥaşem
Ol güneşden māḥ iderdi nūr neş
Çehresinde oldı lem' i çün ḥelek
Dür deri gülzāra rengin gül idi
Dür getürdi görmedi baḥr-i 'Aden
Yā dürüş olmaķda hemçün cild-i ḥām
Oldılar inkārına ol demde büş
İtmediler fark nūr u nārı hīç
Düşdılar çün ḥār o gül āzārına
Nīk-ḥūy u ḥoş-meniş nāzūk-beden
Oldı zāḥir-bīn pes erbāb-ı şer
Bulmadı bū pür iken gülden tabaķ
Olasın tā kim belālardan esen
Evliyā maḥfi-durur taḥte'l-kıbbāb
Müşkil ammā kāmīl-i insāndur
Olur-ıdı mażhar-ı sırr-ı kebīr
Bī-ḥaberdür āteş-i tennūrdan
Şems ü zıldan terbiye bulmağ-ıçün
Gözler-idi dā'imā ğarb-ı felek
'İşķ derdi olmadı aña ḥelāl
Görmedi insān gibi dīdār-ı Haķ
Bīş ü kem olmaz kemālī hemçü māl
Olmadı aña teraķķī bil muḥāl
Tā ebed 'ilmi ziyād olmaķdadur
İtdiler ol 'ālemi dār-ı maķām
*Lā-ḥalā vu lā-melā*dur fevķ-i 'Arş
Belki dir fevķi melādur bī-cürūḥ
Ḥāşlardur Haķķa mānend-i zeheb
Gelmemişdür aña beñzer bir velī
Ḥalk-ı 'ālemden odur esmā bugün
Andadur bī-şübhe sırr-ı ıştıfā
Oķı anda ḥūy u ḥulķından sebaķ
İdesin kabrinde iḥyā cismīni
Ķıl şalātı vir selāmı dā'imā
Ya'nī otuz dördür eyle dü-çār
Kim aña olmaz fażiletde bedel
Kāne emren li'l-Ḥabībi Muştafā
Ķıldılar taşdıķ çün Bī-çün didi
Oldı cism ü rūḥ-ıla çarḥa refi'
Yoḥsa rūḥa göre olmaz ḳīl ü ḳāl
Oldı rūḥānī ki yoķdur anda lā
İrse Haķdan cism ü rūḥa feyz ü cūd
Eyler 'azmi 'Arş-ı A'lādan yaña
Açılur ğāḥ insilāḥ-ıla kaķu
Kim o ma'nī ğāyet-i taķvā-durur
Eyler-iseñ keşf olur ol deñlü rāz
Aşfiyā eyler fenāya i'tinā
Ḥāl-i rü'yāda ise yoķdur kıvām
Ĝaflet 'ārız olmaz-ıdı bāline
Tütmez-ıdı ḳalbini nevm ü sine
Ḥācet olmazdı uyandukda vażū

465. Zâti her yüzden hâdesden pâk idi
Cismine 'aks itmiş-idi nūr-ı cân
Yoğ-idi anda keşâfetden eşer
Şüret-i Hâk idi zâti çün anuñ
Sāye zirâ kim olur târik reng
Çünkü ol āyîne idi bā-şafâ
[82/b] Bu vefâdan itdi mi'râc-ı berîn
Ger dilerseñ bula mir'ātuñ şafâ
Yâ Rasûlallâh şefâ'at el-meded
470. Yâ Habîbellâh yâ hayre'l-verâ
Yâ Nebiyyellâh el-cüd el-'atâ
Kalb-i 'Arşu'llâh-varuñ hâkķı-çün
Çeşm-i hemçün nergis-i bîdâr-içün
Rû-be-rû Hâkķa selâmuñ hürmeti
475. Şeyh İsmâ'îl-i Hâkķiye nazar
Teşne-gân-ı dehre çün sensin müftz
Bu-durur dil-h'âhimuz yâ Muştafâ
- Cümle âlâyişden ol bî-bâk idi
Utanurdu tal'atinden ins ü cân
Nūr-ı mañz olmışdı cismi ser-te-ser
Sāyesi olmazdı anuñ-çün anuñ
Görinür gerçi 'aceb bārik reng
Anda zāhir oldı envâr-ı vefâ
Nūr idi oldı yine nūra karîn
Gitmesun dilden şalât-ı Muştafâ
İtmişüz bî-had şenâ'et el-meded
Gitmişüz bu yolda rüz u şeb verâ
Olmışuz ğarķ-âb-ı deryâ-yı hata
Kāleb-i Kürsî-civāruñ hâkķı-çün
Rüy-ı pür-nūr u fer-i dîdâr-içün
Anda toksan biñ kelāmuñ hürmeti
Eyle kim lütfuñ olupdur muntazar
Kevşer-i feyzüñden eyle müstefiz
Olalım bā-cümle ümmet der-şafâ

'Aded-i ebyât 477

[83/a] **Tārīhü'l- Mi'rāciyyeti li-Münşi'iha'l-Fakiri Hâkķi bi-Tārīki Tahdīsi'n-ni'meti**

[Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün]

Bārekallâh çarha pülâd-ı sebük-seyr-i kalem
Çün Burâķ-ı berķ-rev tutdı reh-i mi'rāca rû

Eyledi taħrîr-i mi'rāciyye kim 'aķl-ı ma'ād
Cebra'il-āsâ ider kim pāyesine ser-fürü

Cevridür kilik-i 'anber-bār güyâ ki eyledi
Silk-i taħrîre keşide çend-lülû-yı nigü

Yâ neyi ünbüb-ber-ünbüb-ı mısr-ı feyzdür
Kim nebât-ı ma'rifetdür aña āġîn-i gelü

Böyle nazm-ı ābdāra dürr-i ter olmaz nazîr
Hem kıomaz bu āb-ı huşķ-i tāb-dāra āb-rû

Her ne deñlü tarķ-ı ser-güşü ide ilhām-ıla
Diķķat-i erbāb-ı dil olmaz yanında tār-ı mû

Bülbül-i hoş lücce-i gülzār-ı kudse söyle kim
Bu gül-i şad-berg-i ma'nî büyin itsün ārzü

Bir 'aceb būdur dimāġ-ı ehl-i mi'rāca bu kim
Rûh-ı Kudsün ġirmedi herġiz meşāmına bu bû

Hâkķiyâ didüm bu nazm-ı dil-keşüñ tārīhini
Pāye-i mi'rāca budur nerd-bān-ı nūr bu 1121

Dıġer

Buldı mi'rāciyyeñ ey Hâkķi senüñ şān-ı 'alî

Diger

[*Müstef'ilün / Fa'ülün / Müstef'ilün / Fa'ülün*]
(*Meḫ'ülü / Fâ'ilâtün / Meḫ'ülü / Fâ'ilâtün*)

Ḥarf-i mücevher-ile tārīhini kı̄l ezber

*Bu nazm-ı pāküm oldu 'ıḳdu'ı-cümān berāber*¹⁴

¹⁴ Tarihlerin hesaplanması tarafımızdan Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi Cilt 5 / Sayı 1'de (s. 13, 14) yapılmıştır.